

УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОТИВОРЕЧИЯТА

РАЗРАБОТВАНЕ НА СТРАТЕГИЯ ЗА СПРАВЯНЕ С ПРОТИВОРЕЧИЯТА И ПРЕПОДАВАНЕ НА СПОРНИ ВЪПРОСИ В УЧИЛИЩАТА

**Ръководство за ръководители на училища и
висши мениджъри за справяне с противоречията и
преподаване на спорни въпроси в училищата.**

**Разработено с участието на Австрия, Кипър,
Ирландия, Черна гора и Обединеното кралство,
с подкрепата на Албания, Франция и Швеция**

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОТИВОРЕЧИЯТА

РАЗРАБОТВАНЕ НА СТРАТЕГИЯ ЗА СПРАВЯНЕ С
ПРОТИВОРЕЧИЯТА И ПРЕПОДАВАНЕ НА
СПОРНИ ВЪПРОСИ В УЧИЛИЩАТА

Ръководство за самоанализ на
ръководители на училища и
висши мениджъри

English edition:
*Managing controversy – Developing a strategy
for handling controversy and teaching
controversial issues in schools. A self-reflection
tool for school leaders and senior managers*
ISBN 978-92-871-8307-1
© Council of Europe, January 2017

*Преводът е направен с финансовата
подкрепа на Европейския съюз и Съвета на
Европа. Съдържанието на тази работа е изцяло
отговорност на преводача(ите) и по
никакъв начин не отразяват официалното
мнение на никоя от страните.*

Възпроизвеждането на откъси (до 500
думи) е разрешено, освен с търговски цели
като се запази целостта на текста, откъсът
не се използва извън контекста, не
предоставя непълна информация или по
друг начин не подвежда читателя по
отношение на естеството, обхвата или
съдържанието на текста.

Всички запитвания по отношение на
публикацията е необходимо да бъдат
насочени към Дирекция Образование на
Съвета на Европа.

Education Departement
Council of Europe
Agora Building
1, Quai Jacoutot
67075 Strasbourg Cedex
France
E-mail: education@coe.int

Дизайн на корицата: Документи и
Отдел за производство на публикации
(SPDP), Съвет на Европа
Снимки на корицата: Shutterstock
Оформление: Jouve, Paris

Council of Europe Publishing
F-67075 Strasbourg Cedex
<http://book.coe.int>

ISBN 978-954-350-303-2
© Съвет на Европа, Август 2021
*Лицензиран за Европейския съюз при
определени условия.*
Отпечатано в България

Тази публикация се основава на
пакет за обучение за учители –
„Живот с противоречия:
преподаване на спорни въпроси
чрез образование за демократично
гражданство и човешки права“ –
да осигури цялостен ресурс за
професионално развитие,
поддържащ всички аспекти на
работата на училището в тази
област.

Съдържание

БЛАГОДАРНОСТИ	5
ПРЕДГОВОР	7
УВОД	9
1. УЧИЛИЩНО РЪКОВОДСТВО	17
2. УЧИЛИЩЕН ДУХ И КУЛТУРА	23
3. ПРЕПОДАВАНЕ И УЧЕНЕ	27
4. УЧЕБНА ПРОГРАМА	31
5. ГЛАС НА УЧЕНИКА	35
6. НАСОКИ И ПОДКРЕПА	39
7. АНГАЖИРАНЕ НА РОДИТЕЛИТЕ	43
8. УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКА	47
9. РАЗВИТИЕ И ОБУЧЕНИЕ НА ПЕРСОНАЛА	51
ПРИЛОЖЕНИЕ I – КОНТРОЛЕН СПИСЪК С ПРЕДЛАГАНИ ДЕЙСТВИЯ	54
ПРИЛОЖЕНИЕ II – УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОТИВОРЕЧИЯТА: ПОСЛЕДИЦИ ЗА УЧИЛИЩНИТЕ РЪКОВОДИТЕЛИ И МЕНИДЖЪРИ – ОБЗОРЕН ДОКУМЕНТ	58
БИБЛИОГРАФИЯ И РЕСУРСИ	68

Благодарности

“Управление на противоречията” се публикува в рамките на схемата за пилотни проекти на Европейския съюз / Съвета на Европа „Права на човека и демокрация в действие“, целяща прилагане на принципите на Хартата на Съвета на Европа за образование за демократично гражданство и образование по правата на човека.

Автори

Тед Хъдълстън и Дейвид Кер

Партньори по проекта

Сузане Райтмайр-Хуарес, Център за демокрация, Виена, Австрия

Сигрид Щайнингер, Федерално министерство на образованието и въпросите на жените, Виена, Австрия

Павлина Хаджитеодулу-Лоизиду и Деспо Киприану, Кипърски педагогически институт, Министерство на образованието и културата, Кипър

Ейдън Клифърд и Мери Ганън, Отдел за разработване на учебни програми към Комисията за професионално образование, град Дъблин, Ирландия

Бойка Джуканович, Катедра на ЮНЕСКО по образование за демократично гражданство и човешки права, Университет на Черна гора, Черна гора

Дейвид Кер и Тед Хъдълстън, Фондация „Гражданство“, Лондон, Великобритания

Асоциирани партньори

Томи Ериксон, Шведска национална агенция за образование, Швеция

Астрит Даутай, Институт за развитие на образованието, Албания

Съвет на Европа

Юлия Перерва, Марк Хори

Предговор

Противоречията и спорните въпроси заемат централно място в нашите демократични общества. Оттук следва, че в основата на ефективното образование за демократично гражданство и права на човека (ОДГ / ОПЧ) трябва да залегне и обучението за справяне с тези въпроси. Както отбелязва професор (г-н) Бърнард Крик в своя основополагащ доклад от 1998 г. „Образование за гражданство и преподаване на демокрация в училищата“, довел до въвеждането на Гражданското образование като задължителен учебен предмет в Англия през 2002 г.:

“Да се научим да участваме в диалог и да уважаваме хора, чиито ценности са различни от нашите собствени, е от основно значение за демократичния процес и от съществена важност за опазването и укрепването на демокрацията и насърчаването на култура на човешки права.” (Крик 1998)

Съветът на Европа отбеляза изключителни постижения в подпомагането на образованието за демократично гражданство, права на човека и межкултурен диалог, както и в насърчаването и посочването на важноста на демократичната култура. Поради това съвсем уместна беше помощта на Съвета на Европа в партньорство с Европейския съюз за създаването на нов пакет за професионално развитие от редица партньори от европейските страни чрез схемата за пилотни проекти за образование за гражданство и човешки права през 2015 г.

Настоящата публикация идва съвсем навреме. В обществото, общностите и ежедневието ни съществуват много въпроси, за които младите хора в Европа искат да говорят. Често обаче им се отказва такава възможност в училище, защото въпросите са смятани за прекалено предизвикателни за преподаване в клас и твърде трудни за управление на общоучилищно ниво. Най-често младите хора остават смутени, ядосани и объркани, тъй като никой не им помага да ги осмислят и не направлява разбирането, диалога и ученето.

Знаем, че отварянето на училищната програма за спорни въпроси поставя трудни педагогически проблеми като, например, как да бъде защитена чувствителността на ученици от различни среди и култури, как да се предотвратят търканията в класната стая и как да се преподава спорен материал обективно, избягвайки критика за пристрастия. То повдига и въпроси за академичната свобода и ролята на собствените убеждения и ценности на учителя.

Също така знаем, че за ръководителите на училища и мениджърите това касае въпроси от политиката като, например, как да подпомагат учителите в клас при преподаване на спорни въпроси, как да предоставят допълнителни възможности за диалог в училищната общност - например чрез демократични форми на училищно управление, как да насърчават подкрепящ училищен дух, как да наблюдават цялостното качество на осигуряването им и да отговарят на тревогите на родителите и другите извън училището.

Тази публикация помага и на двете нива. Тя надгражда обучителния пакет за учители „Живот с противоречия: преподаване на спорни въпроси чрез образование за демократично гражданство и човешки права“, за да предложи практическа подкрепа на ръководителите на училища и висшите мениджъри относно начините за активно управление и реагиране на спорни въпроси във и извън училището.

Ние и всички партньори, участващи в този пакет за професионално развитие, се надяваме, че занапред „Управление на противоречията“ ще бъде използвано наред с „Живот с противоречия“ за подкрепа на управлението на спорни въпроси на общоучилищно ниво и на преподаването на спорни въпроси в класните стаи в цяла Европа. Това ще бъде от полза за младите хора и ще допринесе за по-ефективно образование за демократично гражданство и права на човека и за защита и укрепване на нашите демократични общества.

Тед Хъдълстън

Дейвид Кер

Фондация „Гражданство“ (Обединено Кралство)

Октомври 2016

Увод

“Очевидно е, че ползите от преподаването на спорни въпроси са изключително важни и разнообразни и че включването на подобно съдържание е от решаващо значение за ефективното образование за демократично гражданство и права на човека за всички млади хора в съвременното общество.” (Ръководител на училище, Черна гора)

“Необходимо е да разглеждаме сложните и предизвикателни спорни въпроси, възникващи при ежедневното взаимодействие със и между учениците, и да им осигуряваме безопасно пространство, в което да изследват идеи, да поставят под въпрос мнения и да развиват и владеят езика и изкуството на критичното мислене.” (Ръководител на училище, Швеция)

Противоречията са неизбежна и все по-голяма част от живота ни и, следователно, от училищния живот в Европа. Въпреки това малко ръководители на училища или висши мениджъри в европейските страни получават каквото и да е официално обучение за това как да решават спорните въпроси в училище. В програмите за развитие на бъдещи ръководители и мениджъри рядко се споменава за това и темата рядко, ако изобщо, се разглежда в по-нататъшното професионално развитие.

“Управление на противоречията” е ръководство за самоанализ на ръководители на училища и ръководни екипи, създадено за запълване на тази празнина. Ръководството помага на практикуващите да анализират начина, по който се решават противоречията в техните училища, и предоставя практически предложения как това да бъде правено по-активно и стратегически.

Основното му послание е, че противоречията не са нещо, от което трябва да се страхуваме, а следва да бъдат разглеждани като естествена част от училищния живот, която има значителни социални и образователни ползи, когато бива управлявана добре.

Какво имаме предвид под „спорни въпроси“?

Под „спорни въпроси“ имаме предвид въпроси, които „предизвикват силни чувства и разделят мненията в общностите и обществото“¹. Те варират от местни до глобални – от минарета до емисии на парникови газове. Също така се различават и на отделните места. Гей браковете, например, са относително безпроблемни в някои европейски страни, но силно спорни в други. Някои спорни въпроси имат дълга и продължителна история, като „проблемите“ в Северна Ирландия и „кюрдският въпрос“ в Турция, докато други като кибертормозът и заплахата от радикализация на младите хора се появиха сравнително наскоро.

Къде възникват спорни въпроси в училищата?

Спорни въпроси могат да възникнат във връзка с всеки аспект от училищния живот. За удобство можем да ги разделим в три широки области:

- ▶ Учебна програма – когато възникват противоречия в които и да е от учебните предмети, курсовете или дейностите, предлагани в училище (независимо дали дискретно, между-предметно, извънкласно или комбинация от тези), например в науката – противоречие относно преподаването на еволюцията.

---

1. Кер и Хъдълстън (2015), стр. 8.

- ▶ Култура – когато възникват противоречия във връзка с някакъв аспект от ежедневието в училище (неговите правила и разпоредби, как хората се отнасят помежду си и какво е поведението им и т.н.), например противоречие относно носенето на хиджаб.
- ▶ Общност – когато противоречията в училище възникват във връзка с някакъв проблем или събитие във външния свят (например по отношение на родители, местни общностни групи, национални и международни събития), например обществени противоречия относно правителствената имиграционна политика, засягаща начина, по който децата на имигрантите биват третирани от своите връстници в училище.

Тези области понякога са известни като „трите С“ на образованието за демократично гражданство (ОДГ): учебна програма, култура и общност [б. пр. – на английски език и трите думи започват с буквата “с”]. При все че всяка от тези области е различна, те често се припокриват. Например много значително е влиянието на конфликтите и противоречията, пораждащи се във външното общество, върху случващото се в училищата.

Спорни въпроси в учебната програма

Учебната програма е често срещан източник на противоречия в училищата. Някои учебни предмети, като посочените по-долу, са по-тясно свързани с противоречия, отколкото други.

- ▶ **История** – спорно предаване на минали събития;
- ▶ **Религиозно образование** – морални проблеми и въпроси за целта и смисъла на живота;
- ▶ **Здравно образование** – въпроси от чувствителен личен характер;
- ▶ **Гражданско и социално образование** – несъвместими политически програми и идеологии;
- ▶ **Литература** – морални и социални проблеми и дилеми при условия, породени от художествена измислица;
- ▶ **Наука** – конкуриращи се теории и приложения.

Противоречията са непредсказуеми и спорни въпроси могат да възникват по всяко време при преподаването на почти всеки учебен предмет или курс или при всяка дейност в училище.

Защо противоречията се превръщат във все по-голям образователен проблем в Европа?

Въпреки че в училищата винаги е имало противоречия, предизвикателствата, свързани с решаването на спорните въпроси в живота на училището, стават все по-изразени напоследък по редица причини. Те включват бързо нарастващите нива на многообразие в училищата, повишената чувствителност към въпросите на идентичността и възходът на социалните медии и моменталната електронна комуникация.

Бързо нарастващи нива на многообразие в училищата

Училищата в Европа никога не са били по-многообразни, нито многообразието е било толкова широкообхватно, обхващащо различията, свързани не само с културата и религията, но и със сексуалната ориентация, специалните образователни потребности, уврежданията и някои други форми на индивидуална и групов идентичност.

Повишена чувствителност към въпросите на идентичността

В резултат на комбиниране на обществена загриженост, възникнала след широко известни инциденти на насилие и обществени безредици в някои европейски страни, повишена информираност за правата на индивида и тревога за нарастващите социални разделения е налице повишено осъзнаване на различията в обществото. Всичко това води до появата на нови и неочаквани форми на противоречия в училищата.

Възход на социалните медии и моменталната електронна комуникация

В ерата на средствата за масова информация и моментална електронна комуникация чрез преносими устройства като телефони и лаптопи с незабавен достъп до световната мрежа учениците биват редовно излагани на конфликтите и противоречията в живота на възрастните както у дома, така и в училище. Подобно излагане не може да бъде предотвратено от училищата.

Какъв е най-добрият подход към противоречията?

Може да се каже, че най-добрият подход към противоречията не е да се бяга от тях, а да бъдат възприемани като естествена част от училищния живот, решавана посредством дискусии и дебати. Това е демократичният начин. Той поставя дискусията и дебата в центъра или основата на училищния живот – не като формално упражнение, а като подразбиращ се начин за разрешаване на спорове и конфликти на мнения в рамките на училищната общност като цяло.

За учениците това означава да признаят, че дискусиите по спорни въпроси – независимо дали се провеждат в класни стаи, училищни съвети, ученически парламенти, по време на групови занимания или в клубове по дебати – имат двойна цел. От една страна, те са възможност за учениците да обсъждат и спорят по своите виждания. От друга страна, те са средство за учене - не само в академичния смисъл, но и учене как да се справят с противоречията и различията в училище и живота като цяло. Те са израз и средство за образование за демократично гражданство.

Какви са ползите от възприемането на противоречията по този начин?

За някои перспективата да се справят открито с противоречията може да изглежда плашеща. Опитът за избягване или намаляване на различията може да изглежда по-лесният и безопасен вариант. Но това е вариант, който става все по-труден за поддържане и аргументиране. В цяла Европа младите хора днес са по-наясно със случващото се в света от всякога и отстояват правото си на глас за своето бъдеще. С почти универсалния достъп до социалните медии вече е невъзможно училищата да се опитват да потискат противоречията или да се преструват, че същите не съществуват или че се случват извън, а не вътре в училищата.

Основният аргумент обаче не е, че опитът да се избягват противоречията в училищата вече е невъзможен, а че дори и възможен, той би бил нежелан. Това би означавало да се игнорират многобройните положителни ползи – социални и образователни – от откритото възприемане на противоречията и вземането им на сериозно, независимо от това къде точно се случват в училищния живот. Тези ползи включват по-добро обучение и реализиране на учебната програма; по-безопасно, справедливо и уважително училище; по-справедливо, приобщаващо и демократично общество.

По-добро обучение и реализиране на учебната програма

Противоречията са вече вградени в редица учебни предмети. Например в историята - когато при липса на оспорвано предаване на минали събития това би представлявало чиста пропаганда. Насърчаването на учениците да изследват и обсъждат противоречията, възникващи във или определящи за различните учебни предмети, им помага да разширяват и задълбочават знанията си по предметите. То също така помага на учениците да развиват и практикуват основни междупредметни умения за критично мислене като признаване на пристрастия, преценяване на доказателства и аргументи, търсене на алтернативни тълкувания и гледни точки и интелигентно взаимодействие с онлайн и други медийни източници и медии. И накрая, спорните въпроси правят ученето реално и уместно. Те могат да върнат към живот сухи предмети и теми и да мотивират учениците да прилагат наученото в клас в живота извън училище.

По-безопасно, справедливо и уважително училище

Насърчаването на учениците да обсъждат противоречията в момента на възникването им в училище може да помогне за намаляване на напрежението, което често обгражда подобни проблеми, и за

предотвратяване на по-сериозното им развитие. Обсъждането също така помага за решаването и намаляването на съществуващите училищни проблеми като тормоз, хомофобия, дискриминация и реч на омразата. То насърчава учениците да се изслушват и да бъдат по-уважителни един към друг, така че да започнат да ценят дискусиата, а не агресията като начин за разрешаване на различията, които имат помежду си или с останалите в училище.

По-справедливо, приобщаващо и демократично общество

Ангажирането със спорни въпроси помага на учениците да придобиват граждански знания, ценности и умения, които им дават възможност да бъдат информирани, активни и отговорни граждани. Това понякога е известно като „компетенции за демократична култура“². Учениците се научават как да защитават собствените си демократични права и правата на другите, да упражняват своите отговорности и да се борят с дискриминацията, като по този начин полагат основите за по-справедливо, равнопоставено и активно общество.

Какви са последиците от този вид подход за управлението на училището?

Днес в Европа подходът към противоречията в училищата е до голяма степен реактивен и свързан с конкретния случай. Противоречията се оценяват сами по себе си в момента, в който възникват. Рядко се правят връзки между различни спорни въпроси или между спорните въпроси в учебната програма и тези, произтичащи от живота на училището или свързани с външни събития. При все че дискусиите и дебатите се разглеждат като важни аспекти на академичното обучение, тяхното потенциално използване при решаването на училищни проблеми често бива игнорирано. Рядко се разглежда идеята за създаване на връзки между дискусиата в клас и другите форуми за дебати в училищата, например ученическите съвети или парламенти.

Подобен подход може и да е бил приемлив в миналото, но ситуацията в Европа днес предполага, че управлението на противоречията в училищата вече не бива да бъде оставяно на случайността. Изисква се по-активен подход. Какво би означавало това на практика ще варира в различните училища и държави.

Където и да се случва обаче, ще трябва да бъдат разработени различни управленски стратегии. Те включват изграждане на подкрепяща училищна култура; свързване на учебна програма, култура и общност; ангажиране на целия персонал – педагогически и непедагогически; управление на риска; обособяване като отделна област на отговорност на ръководството.

Изграждане на подкрепяща училищна култура

Училищната култура, насърчаваща обсъждането на спорни въпроси, е култура, приветстваща многообразието от мнения, в която всеки човек – служител, ученик или родител – смята, че може да изразява мнението си без страх. Това е култура, в която социалната и образователна стойност на подобни дискусии е широко призната и приета. Изграждането на такава култура означава насърчаване на чувството за принадлежност и отговорност към училищната общност с акцент върху приобщаването, равенството между половете, демокрацията, участието на учениците, благосъстоянието и свързаните с тях принципи. То също така включва определяне и полагане на усилия за намаляване или противодействие на факторите, действащи за подкопаването им, като например маргинализирането на индивиди и малцинствени групи.

Свързване на учебна програма, култура и общност

Справянето с противоречията не се отнася само до преподаването на някои „горещи въпроси“ в учебната програма – то може да се отнася до всеки аспект от училищния живот. То означава също така да признаем, че противоречията често се припокриват с различни аспекти на живота на училището –

2. www.coe.int/t/dg4/education/Source/competences/CDC_en.pdf

учебната програма, училищната култура и връзките на училището с външната общност („трите С“ на ОДГ). Това може би трябва да бъде взето предвид, когато решаваме как да се справим с определени проблеми.

Ангажиране на целия персонал – педагогически и непедагогически

От горното следва, че ако противоречията могат да се отнасят до който и да е аспект от училищния живот, те могат да се отнасят и до всеки член на персонала - педагогически или непедагогически. Следователно начинът, по който училището решава спорните въпроси, се отнася до всички служители и всички могат да имат важно участие, например, като отразяват многообразието в преподаването на своя учебен предмет или допринасят за по-отворена и подкрепяща среда.

Управление на риска

Да бъдеш инициативен означава също така да предвиждаш какво би могло да се обърка и да си готов да реагираш. Това включва оценка на риска. Стратегическият подход към противоречията би включвал училище, разполагащо с набор от основни процедури, така че да има готовност за бърза реакция в случай на проблем – например външно противоречие, засягащо поведението на учениците или морала в училище, оплаквания от загрижени родители или враждебни материали в медиите.

Обособяване като отделна област на отговорност на ръководството

Разглеждането на спорни въпроси трябва да бъде обособено като отделна област на управление на училището. Като минимум това би включвало заделяне на време и ресурси за управление, най-вероятно и натоварване на определен човек с контролни функции и изготвяне на официална училищна политика – макар и не непременно писмена. Като отделна област на управление се очаква то да заеме своето място сред останалите в официалния процес на преглед и развитие на училището.

Каква е ролята на училищното ръководство?

Ролята на училищното ръководство по отношение на която и да е област на училищната политика е да развива обща визия за нейните цели и да определя на какво би следвало да се обърне внимание, за да може тази визия да стане реалност. По отношение на спорните въпроси добър начин да започнете е чрез съставяне на декларация за визията.

Декларацията за визията е обобщение на основните принципи, лежащи в основата на тази област на политиката. Анализът на това какво трябва и какво не трябва да бъде включено в тази декларация би трябвало да проясни мислите, дори и възникващото никога не бъде предадено в писмена форма. По-долу даваме някои предложения, които могат да помогнат за илюстрирането на този процес:

Декларация за визията: предлагани принципи

- ▶ Противоречията не трябва да бъдат разглеждани като проблем, а като естествена част от демократичния живот;
- ▶ Спорните въпроси не трябва да бъдат избягвани, а да се обсъждат открито, когато това е възможно;
- ▶ Дискусиите по спорни въпроси са съществена част от демократичното образование;
- ▶ Спорни въпроси могат да възникват навсякъде в училище и по всяко време;
- ▶ Спорните въпроси се отнасят до всички служители на училището, а не само някои от тях.

Ясното виждане на ролята на противоречията и спорните въпроси в училищния живот е от съществено значение за разработването на политика в тази област. То предоставя стабилна основа, върху която

може да се изгради стратегия и да се направят конкретни предложения. По-специално то помага на ръководителите на училищата да определят проблемите, които трябва да бъдат разгледани.

За целта на разработване на политика, свързана със спорните въпроси, определихме девет ключови въпроса, които могат да бъдат разгледани. Всеки от тях има потенциал да повлияе по един или друг начин на начина на справяне с противоречията в училище. Относителното значение на всеки от тях вероятно ще варира в различните училища както по отношение на ситуацията на място, така и по начина, по който задачата за решаване на спорни въпроси се възприема от училищното ръководство.

Например, ако педагогическият персонал няма увереност в решаването на спорни въпроси в клас, тогава преподаването и ученето могат да бъдат важна област за разглеждане. Ако учениците не успяват да разберат смисъла на дискусиата, тогава може би трябва да се обърне внимание на качеството на гласа на учениците в цялото училище. А ако дискусиата бъде помрачена от нетърпимост или предразсъдъци, може би трябва да се обърне внимание на културата на училището.

Един въпрос, който вероятно винаги ще бъде важен, е развитието и обучението на персонала. Това не е просто поредният проблем, който трябва да бъде решен; по-често е начинът за решаване на всички останали проблеми.

Стратегически подход за управление на противоречия: девет ключови въпроса

- ▶ Училищно ръководство
- ▶ Училищен дух и култура
- ▶ Преподаване и учене
- ▶ Учебна програма
- ▶ Глас на ученика
- ▶ Насоки и подкрепа
- ▶ Ангажираност на родителите
- ▶ Управление на риска
- ▶ Развитие и обучение на персонала

Как “Управление на противоречията” подпомага разработването на политика?

“Управление на противоречията” подпомага разработването на политика, като определя и обяснява обхвата на възможностите на политиката, предоставяни на ръководителите на училища и висшите мениджъри във връзка с решаването на спорни въпроси. То действа като резонатор, помагач да анализирате своите предположения и да изпробвате идеите си. То също така служи като контролен списък на проблемите, на които може да се наложи да обърнете внимание при управлението на промяната и определянето на климата, свързани с противоречията и спорните въпроси във Вашето училище.

Използване на ръководството

За кого е това ръководство?

Ръководството е предназначено за ръководители на училища и висши ръководители в училища в Европа.

Каква е неговата цел?

То е ръководство за самоанализ, предназначено да Ви помогне да обмислите начина, по който решавате противоречията и спорните въпроси във Вашето училище, както и как и къде бихте могли да го развиете допълнително.

Каква е структурата му?

Ръководството е организирано в девет раздела, всеки от които се занимава с различна област от училищния живот, която може да окаже влияние върху управлението на противоречията и спорните въпроси.

Всеки раздел съдържа описание на областта, с която се занимава, обяснение за ролята на тази област във връзка с решаването на спорните въпроси, казус от европейско училище и практическо предложение, което можете да приложите във Вашето училище.

Той също така съдържа серия от кратки въпроси, стимулиращи към размисъл върху собствените Ви идеи и ситуацията във Вашето училище. Освен че са основни за целта на ръководството, тези въпроси служат за очертаване на основните възможности, предоставяни Ви от политиката.

Как да го ползвате?

Можете да ползвате ръководството по няколко различни начина, включително за:

- ▶ Запознаване с основните проблеми и мислене в тази област;
- ▶ Оценка на текущата ситуация във Вашето училище;
- ▶ Планиране на по-нататъшното развитие;
- ▶ Направляване на професионалното развитие.

Прочитането на увода и раздела за училищното ръководство и, може би, размишляването по въпросите стимули биха били достатъчни, за да се запознаете с основните проблеми. За по-задълбочено проучване на проблемите трябва да продължите с другите раздели, междуременно размишлявайки върху въпросите.

Ако бъде използвано от ръководния екип като част от официалния процес на преглед и развитие на училището, членовете на екипа може да пожелаят първо да отговорят самостоятелно на въпросите стимули, а след това да обсъдят отговорите си помежду си като основа за дискусия.

В Приложение I ще намерите кратък списък с практически действия, които ръководителите на училища и ръководните екипи могат да предприемат при разработването на стратегия за справяне с противоречия и преподаване на спорни въпроси. Предложените действия произтичат от деветте раздела на ръководството и обобщават повдигнатите в тях въпроси и проблеми. Предлага се като допълнително ръководство за анализ и подпомагане на процеса на планиране.

За да разберете повече за теоретичната основа на ръководството, може да прочетете обзорния документ в Приложение II. Като алтернатива, обзорният документ може да бъде използван като първоначален стимул за дейности за повишаване на осведомеността.

Как е разработено ръководството?

Ръководството е разработено чрез схемата за пилотни проекти „Права на човека и демокрация в действие“, организирана съвместно от Съвета на Европа и Европейската комисия. То е съставено и направлявано от представители на европейските страни, участващи в този пилотен проект.

Ръководството се основава на „Живот с противоречия“, професионалното обучение за учители, разработено в първия етап на проекта³. То черпи своето вдъхновение и се ръководи от Хартата на Съвета на Европа за образование за демократично гражданство и образование по правата на човека⁴ и Декларацията относно популяризирането чрез образование за гражданските и общи ценности на свобода, толерантност и недискриминация (Парижка декларация)⁵. Ръководството отразява основните ценности на Съвета на Европа – демокрация, права на човека и върховенство на закона – и неотдашната му работа по компетенции за демократична култура⁶.

3. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806948b6>.

4. www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education.

5. <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ac875>.

6. www.coe.int/t/dg4/education/Source/competences/CDC_en.pdf.

Училищно ръководство

Участието и ангажираността на ръководителите на училища и висшите мениджъри е основният фактор, повлияващ начина, по който се подхожда към спорните въпроси в училищата. Дали тези въпроси се разглеждат спорадично чрез отделните учебни предмети или като част от по-широка училищна стратегия зависи до голяма степен от училищните ръководители и ръководните екипи.

В настоящия раздел ще е необходимо да помислите за ролята на ръководителите на училища и висшите мениджъри при разработването на стратегия за решаване на спорни въпроси.

Как да започнете разработването на стратегия?

Първата стъпка в разработването на стратегия е да повишите информираността в рамките на Вашата училищна общност – кои са спорните въпроси, къде могат да възникнат, защо са важни и как могат да бъдат решени. Това означава поставяне на спорните въпроси в образователната програма на Вашето училище. Това се постига най-добре не чрез „съобщаване“ на хората, а чрез стимулиране на разговори – предоставяне на възможности на членовете на училищната общност да говорят открито по всякакви въпроси от учебната програма, по които имат притеснения.

На първо място, това означава повдигане на темата пред педагогическия персонал, както на срещи на целия персонал, така и по отдели или на годишни събрания. Учителите могат да бъдат насърчавани да определят темите, които ги вълнуват най-много, да обсъждат притесненията си и да обясняват как се опитват да се справят с тях на практика. След като е повдигната темата и са посочени основните проблеми, групите учители могат да бъдат насърчавани да експериментират на добра воля с някои нови практически форми – например, да изпробват различни техники или методи на преподаване, да си сътрудничат с колеги, които преподават различни предмети или да координират практиката на конкретния отдел или за конкретната година.

След като този процес започне, ще бъде възможно да повдигнете въпроса пред други заинтересовани страни като ученици и родители. Те могат да бъдат насърчавани да определят въпросите, които считат за спорни, и да споделят собствения си опит за това как се работи с тях в училище. По-късно това може да бъде включено като обратна връзка в цялостния процес на разработване.

Тези процеси, колкото и да са неформални, отнемат време и се нуждаят от ресурси - особено ако е необходимо обучение на персонала и професионално развитие. Следователно част от изграждането на стратегията е да се разпредели в началото съответното количество време и ресурси. Това е само една от причините, макар и да не е съвсем необходимо, но вероятно ще е добра идея, процесът да бъде включен като част от официалния цикъл на планиране и развитие на Вашето училище.

” По отношение на Вашето училище, къде според Вас би било най-доброто място за започване на повишаване на информираността по темата на спорните въпроси? Защо?

Какво трябва да знаете, преди да започнете?

Преди да започнете, е важно да имате ясно разбиране за това как спорните въпроси се решават понастоящем във Вашето училище.

Това означава, на първо място, оценка на уменията и нагласите на Вашия педагогически персонал - например нивата на тяхната увереност и способността им да се справят с противоречивите мнения. Но преподаването в класната стая е само част от задачата. Справянето с противоречията е грижа на цялото

училище. Това, което се случва в класната стая, е тясно свързано със случващото се в училището като цяло, а също и в общността извън училище – както в положителен, така и в отрицателен смисъл.

Например дебатите в класната стая могат да се разгорещят и да породят конфликт в училищната общност, което от своя страна може да създаде още конфликти или да привлече вниманието извън училището. Добрите отношения между групи извън класната стая улесняват обсъждането на различията вътре в нея. При оценката на текущата ситуация във Вашето училище във връзка със спорните въпроси ще трябва да вземете предвид и редица по-обширни училищни фактори, както в рамките на училището, така и извън него.

Какво трябва да знаете за Вашия педагогически персонал?

По същество това, което трябва да знаете за Вашия педагогически персонал, може да бъде сведено до три неща: отношението им към преподаването на противоречиви въпроси, техният опит в това и методите, които използват понастоящем. Такава информация може да бъде получена неофициално при първоначалните дейности за повишаване на информираността или, ако такива са предпочитанията, чрез отговори на кратка официална консултация. Особено важно е да се разбере например дали някой има явни предразсъдъци по даден проблем и дали този човек може да предава своите предразсъдъци на учениците.

Учителски умения и нагласи: предлагани въпроси за разглеждане

- ▶ Доколко запознат е педагогическият персонал с термина „спорни въпроси“ и неговото определение?
- ▶ Кои въпроси педагогическият персонал в момента определя като спорни?
- ▶ В каква степен педагогическият персонал разбира образователната обосновка за преподаване на спорни въпроси?
- ▶ Доколко уверен е педагогическият персонал по отношение на спорните въпроси в клас?
- ▶ Как педагогическият персонал вижда своята роля във връзка с противоречивите възгледи и мнения?
- ▶ Какви методи и подходи за преподаване използва педагогическият персонал в момента?
- ▶ Колко последователен е подходът в училището?
- ▶ Какви примери за добри практики трябва да споделя педагогическият персонал?
- ▶ Какви примери за партньорство и сътрудничество трябва да споделя педагогическият персонал?
- ▶ Какви форми на обучение или професионално развитие, ако има такива, е предприел наскоро педагогическият персонал във връзка с преподаването на спорни въпроси?

” Неформално, как бихте оценили настоящия капацитет на педагогическия персонал във Вашето училище във връзка с преподаването на спорни въпроси? Кои според Вас са основните области за преглед и развитие?

Какви по-обширни училищни фактори също трябва да вземете под внимание?

Донякъде е трудно да се определят всички по-обширни училищни фактори, влияещи върху решаването на спорните въпроси. От една, страна те варират от училище на училище; от друга страна, са трудни за определяне.

Важно е да попитате педагогическия персонал за тяхното виждане; но за да получите по-пълна и стабилна представа, можете да се консултирате с непедагогическия персонал, както и с ученици и родители, и да препрочетете документацията за официалните училищни политики.

По-обширни училищни фактори: предлагани въпроси за разглеждане

- ▶ Училището ви има ли вече съгласувана политика по отношение на спорните въпроси, било то официална или неофициална?
- ▶ Спорните въпроси разглеждат ли се в други училищни политики?
- ▶ Споменати ли са спорните въпроси в училищните комуникации, като например декларацията за мисията, декларацията за духа и ценностите, мотото на училището или уебсайта?
- ▶ Доколко подкрепящи са действителният дух и култура на училището при решаването на спорни въпроси?
- ▶ Каква роля играе гласът на ученика в управлението и вземането на решения в училище?
- ▶ Доколко открито учениците чувстват, че могат да говорят и да споделят различията си в училище?
- ▶ Какви са отношенията между различните групи в училище и в местната общност?
- ▶ Кои въпроси са спорни напоследък в рамките на училищната общност, но също така и на местно, регионално, национално или на европейско или международно ниво?
- ▶ Причинило ли е наскоро съществуването на спорни въпроси в учебната програма някакви притеснения за благосъстоянието на учениците, учителите или родителите?
- ▶ Какви притеснения, ако има такива, имат родителите в тази област?
- ▶ Какви притеснения, ако има такива, имат организациите в общността?
- ▶ Решаването на спорни въпроси пораждало ли е някога негативна публичност за училището?

” Кои според Вас са най-важните фактори, влияещи върху преподаването на спорни въпроси във Вашето училище – както в положителен, така и в отрицателен смисъл?

Какви лидерски качества и компетенции са необходими за осъществяване на промяна в тази област?

Спорните въпроси могат да засегнат най-дълбоко утвърдените вярвания и ценности на хората. Оспорването на тези вярвания и възгледи може да бъде възприето като атака спрямо усещането за лична идентичност или спрямо групите, с които се идентифицира даден човек. Никой в училищната общност не е освободен от такива чувства – дори ръководителите на училища и мениджърите. Следователно осъществяването на промяна в тази област изисква определени лидерски качества и компетенции.

Примерни ключови лидерски качества и компетенции

- ▶ Готовност за анализ на собствените културни допускания и пристрастия - как те влияят на направляването на промяната в различните условия;
- ▶ Чувствителност към многообразието – да разбираме и зачитаме ценностите и вярванията на другите;
- ▶ Активно лидерство – да изслушваме сериозно алтернативни възгледи и да изграждаме и овластяваме екипи;
- ▶ Способност за предизвикване на съпротива без заплаха – да подготвяме хората за промяна, същевременно съобразявайки се с тяхната история и култура;
- ▶ Способност за пропорционална реакция на противоречията - да знаем кога да се и кога да не се намесваме и как да реагираме бързо, за да предотвратим кризи;
- ▶ Направляване със собствения пример - да използваме приобщаващ език, да сме чувствителни към културните различия, като същевременно останем верни на собствените си ценности;
- ▶ Познаване на училищната общност – да познаваме диапазона от ценности и вярвания, които тя обхваща, различните групи по интереси и критичните фигури.

” По отношение на лидерските качества и компетенции, необходими за осъществяване на промяна във връзка с решаването на спорни въпроси, кои според Вас са основните Ви силни и слаби страни?

Казус: Смесен колеж на Ню-Бридж, Северна Ирландия, Великобритания

Смесеният колеж на Ню-Бридж е смесено училище за деца от 11 до 18 години в Северна Ирландия. В училището учат ученици от основните католически и протестантски традиции и етнически малцинствени групи. Необходимостта от разработване на по-стратегически подход за справяне със спорните въпроси в училището беше акцентирана от проблем, възникнал в отдела по английски език.

Използването на романа „Блатното дете“ в уроците по английски език породило подозрения у някои родители и местни политици, които поставиха под съмнение неговата целесъобразност като учебен текст. Романът е написан на фона на „Проблемите“ и гладните стачки в Северна Ирландия през 80-те години на XX век. Смяташе се, че учениците ще имат противоречиви виждания по въпросите, повдигнати в книгата, което може да доведе до напрежение в класната стая и в училището като цяло, ако те бъдат игнорирани.

Директорът на училището разгледаше преподаването и изучаването на спорните въпроси като важен начин за насърчаване на уважението към многообразието и приобщаването в училище. Предоставянето на възможности на учениците да обсъждат спорни въпроси в подкрепяща среда би им позволило да разберат по-добре собствените си мнения и тези на другите. Това също би им позволило да развият своите комуникативни умения и да се научат как да изразяват несъгласие с другите с уважение.

Поради това директорът и екипът на висшето ръководство определиха спорните въпроси като област за общоучилищно развитие в процеса на годишно оценяване и планиране на развитието на училището. Това беше част от по-широка цел за насърчаване на многообразието и приобщаването.

Първият етап от процеса беше събирането на информация. Първоначално това включваше срещи с ръководителите на отделите по английски език, история, местно и глобално гражданско и религиозно образование. По-късно бяха проведени консултации с други учители и ученици, за да се чуе мнението им за преподаването на спорни въпроси. В същото време беше извършен одит на практиката по всички учебни предмети и бяха разгледани мисията, целите и основните ценности на училището, за да се изследва как същите са свързани със справянето с противоречията в училище. Училищната самооценка разкри значителни области на добра практика и набор от възможности по всички учебни предмети за преподаване на спорни въпроси. Но тя също така подчерта липсата на общо разбиране за това кое прави даден въпрос спорен и на последователност в подхода към преподаването и ученето, липса на изрично позоваване на спорни въпроси в училищните политики и факта, че някои учители се чувстват неудобно или им липсва увереност и / или умения да преподават конкретни въпроси.

Въз основа на прегледа директорът и екипът на висшето ръководство определиха три основни области за развитие на училището:

- ▶ Яснота относно процедурите на преподаване и учителските роли и отговорности;
- ▶ Последователност на подхода при всички учебни предмети;
- ▶ Професионално развитие и обучение.

Въз основа на практиката, която вече съществуваше в училището, те въведоха поредица от инициативи за справяне с трите области. Те включваха следното:

- ▶ Преглед и ревизиране на училищните политики, свързани със спорни въпроси, например пасторска грижа;
- ▶ Съвместна работа с ръководители на отдели и учители за разработване на общоучилищен подход към преподаването на спорни въпроси, например за създаване на открита и подкрепяща среда в класната стая;
- ▶ Разработване на училищни насоки за преподаване на спорни въпроси за учители, ученици, родители и управители на училища;

- ▶ Създаване на материали в помощ на учителите, например карти модели за това как да реагират и да се справят с определени проблеми;
- ▶ Съдействие между предметите, например свързване на история, английски език, информационни и комуникационни технологии и изкуство в проект на тема „Проблемите“;
- ▶ Осигуряване на възможности за професионално развитие, например чрез обучителни дни и срещи на отделите по предмети.⁷

Откъде да започнете?

Ако желаете развиване на Вашите професионални компетенции във връзка с решаването на спорни въпроси, добър начин да започнете е да анализирате собствените си убеждения и ценности и как те влияят върху начина, по който популяризирате и водите тази област във Вашето училище. Отделете малко време, за да отстъпите назад и да погледнете навътре в себе си. Обърнете внимание на всички предразсъдъци, които смятате, че може да имате за хората на основа на техния пол, религия, етническа принадлежност, сексуална ориентация или други форми на идентичност. Или по всякакви въпроси, където имате особено силни възгледи. Честната оценка на собствените Ви убеждения и ценности е първата стъпка към ефективно лидерство в тази област.⁸

---

7. http://ccea.org.uk/sites/default/files/docs/curriculum/area_of_learning/NewBridge_CaseStudy.pdf.

8. Вж. „Проверка на багажа“, дейност 1.5 в учебния пакет:
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806948b6>.

Училищен дух и култура

Училищната култура играе важна роля в начина, по който спорните въпроси биват разглеждани в училищата. Обсъждането на спорни въпроси може да бъде неудобно и трудно преживяване за учители и ученици, а за родителите – причина за безпокойство. Следователно създаването на среда, в която обсъждането на спорни въпроси се насърчава и подкрепя активно, е от ключово значение за укрепване на практиката в тази област.

В настоящия раздел ще е необходимо да помислите за ролята на училищната култура при разработването на стратегия за справяне със спорните въпроси.

Какъв вид училищна култура предполага това?

Културата, за която има вероятност да насърчава и подкрепя обсъждането на спорни въпроси, е:

- ▶ Сигурна – всеки може да се изказва публично, без подигравки или заплахата от виктимизация или тормоз
- ▶ Приветлива – всеки е известен като личност и се чувства като част от училищната общност
- ▶ Отворена – всеки може да изгражда собствено мнение, да изпробва нови идеи и да обсъжда и дебатират въпроси
- ▶ Приобщаваща – всеки може да участва във всички училищни дейности, включително ученици с увреждания и различен произход, и да получава подходяща помощ, когато е необходимо;
- ▶ Демократична – всеки има думата при вземането на решения в училище и бива насърчаван да допринесе за решаването на училищните проблеми
- ▶ Основана на права – правата на всеки се зачитат, като например правото на свобода на изразяване, убеждения и религия, равенство, неприкосновеност на личния живот и неподлагане на унижително отношение.

Казус: Основно училище „Льовенцан“, Германия

Основно училище „Льовенцан“ в Берлин-Нойкьолн се намира в район, в който живеят много имигрантски семейства, предимно от турски и арабски произход. Имаше случаи на насилие сред учениците му с участието на членове на местната общност. Училищният двор беше отворен и беше лесно за всеки да получи достъп отвън. Съществуваше и конфликт между педагогическия персонал, особено за това кои са най-подходящите методи на обучение за учениците в тази област.

Ръководството на училището се среща с представители на фондация „Амадеу Антонио“, за да обсъдят какво би могло да се направи по отношение на тази ситуация. Фондация „Амадеу Антонио“ е посветена на популяризирането на демократичната култура чрез защита на правата на малцинствата. В крайна сметка училищното ръководство реши да направи нещо по отношение на правата на децата и училищните правила, така че да интегрира правото на учениците да участват и свободата им на мнение в процеса на вземане на решения за училищните правила.

Фондацията организира поредица от семинари за различните заинтересовани страни, включително родители и членове на общността, за това как да се въведе по-демократичен подход при вземането на решения за правилата, включително по-голямо участие на самите ученици. Това включваше занятия за всички в шестата година на обучение (5-ти клас). Всяка група стигна до редица предложения за правила чрез процес на демократично обсъждане – гласуване беше използвано само в краен случай.

Предложенията, получени по този начин, бяха подавани обратно към различните групи. Представителите на учениците ги обсъдиха със своите класове и предложиха промени, където такива

бяха необходими. Последната стъпка беше да се приемат правилата от управителния орган на училището.

По време на дискусиите в тези семинари бяха създадени над 40 правила. Служителите и учениците приветстваха подхода и докладваха за неговия принос за подобряване на отношенията и за развитие на по-отворена и приобщаваща училищна култура.⁹

” До каква степен според Вас културата във Вашето училище насърчава обсъждането на спорни въпроси, възникващи както в учебната програма, така и в самата училищна общност?

Съществуват ли области на противоречие, които преобладаващата култура във Вашето училище обезкуражава хората да обсъждат – както ученици, така и персонал? Ако да, кои са тези въпроси и защо?

Как определяте настоящия статус на културата на Вашето училище?

Училищната култура се състои от ценностите, вярванията, нагласите и поведението, характерни за училището. Въпреки че не винаги е лесно да бъдат определени точно, съществуват различни методи, които можете да използвате, за да придобиете общо усещане за ситуацията във Вашето училище. Това е въпрос, който можете да повдигнете пред педагогическия персонал, когато първоначално представяте областта на спорните въпроси, както неформално, така и, ако такива са предпочитанията, чрез отговори на кратка официална консултация.

За да не се получи едностранна картина, е важно да имате и гледните точки на учениците и родителите. Проучванията за нагласите на учениците са широко достъпни, както и измерванията на училищния дух. Ако не решите да предприемете пълен преглед на училищната култура, вероятно ще е по-просто да се съсредоточите върху аспектите, които са най-пряко свързани със спорните въпроси. (От това може дори да излезе пълен преглед). Това означава да се избере малък брой уместни въпроси, които биха могли да се отнасят до всички заинтересовани страни, и да се съберат отговорите на тях неофициално в малка тематична група или индивидуално в писмена форма.

Училищна култура: предлагани въпроси за разглеждане

В това училище:

- ▶ Как се отнасят с Вас останалите?
- ▶ Колко безопасно се чувствате?
- ▶ Когато има проблем, знаете ли към кого да се обърнете?
- ▶ Доколко смятате, че се вслушват във Вас?
- ▶ Какви възможности имате, за да изразите мнението си?
- ▶ Колко често имате възможност да обсъдите мнението си с другите?
- ▶ Какво участие вземате в училищните правила и решения?
- ▶ Колко добре според Вас се смесват ученици с различен произход?
- ▶ Колко приветливо е училището за хора с увреждания, от различен пол, с различна сексуална ориентация или от различни етнически или религиозни групи?

Какви ценности могат законно да популяризират училищата?

Докато от училищата като правило се изисква да остават неутрални по отношение на ценностите на заинтересованите страни, съществуват ситуации, при които това невинаги е възможно. От време на

9. Франк и Хъдълстън (2009), стр. 34-5.

време трябва да бъдат вземани решения за това какво е и какво не е приемливо - по отношение на свободата на словото, стандартите на поведение, училищната униформа и т.н. Естествено възниква въпросът: в такива ситуации, чии ценности е законно да подкрепя училището?

В европейските страни отговорът е ценностите на демокрацията и правата на човека. Това е така, защото демокрацията и правата на човека не се разглеждат като притежание на индивид или група, а като универсални за човечеството. Те също така са одобрени от Хартата на Съвета на Европа за образование за демократично гражданство и образование по правата на човека¹⁰, с която всички държави от Съвета на Европа са се съгласили, и са популяризирани в Парижката декларация¹¹, подписана от европейските министри на образованието. Прилагането на тези ценности невинаги е лесно, тъй като на практика те понякога си противоречат, но дава решение на училището да има легитимност, каквато в противен случай може да няма.

Ценностите, свързани с демокрацията и правата на човека, включват:

- ▶ равенство
- ▶ справедливост и безпристрастие
- ▶ достойнство
- ▶ уважение
- ▶ недискриминация
- ▶ ненасилие
- ▶ свобода на изразяване
- ▶ участие

” До каква степен според Вас културата на Вашето училище е подкрепена от ценностите на демокрацията и правата на човека?

Споменати ли са изрично демокрацията и правата на човека в документите на училищната политика? Ако да, в какъв контекст?

Защо е важно да сте наясно със и да споделяте тези ценности?

Яснотата относно тези ценности дава на учителите еталон, по който да преценяват кое е и кое не е приемливо в клас и им дава възможност да подхождат с повече увереност към спорните въпроси. Тя направлява учениците в собственото им поведение и в отношенията им с другите. Споделянето на тези ценности с родителите и по-широката училищна общност им помага да видят стандартите, на базата на които функционира училището и че не съществува „скрит дневен ред“.

Поради това е важно да опитате да предадете тези ценности и да обясните откъде идват, когато можете; например в декларацията за мисията на училището, декларацията за основните ценности или мотото на училището.

” Доколко са наясно членовете на Вашата училищна общност – учители, ученици, родители и други – с посочените ценности на Вашето училище? Как мислите, че биха ги описали, ако бъдат попитани?

Как помага определянето на основни правила?

Основните правила за дискусии и дебати дават на учителите и учениците по-голямо чувство за сигурност при разглеждане на спорни въпроси, било то в класната стая или в други условия като

10. www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education.

11. http://ec.europa.eu/education/news/2015/documents/citizenship-education-declaration_en.pdf.

например в училищния съвет. Това им дава увереност да поемат повече рискове - например учителите да се справят с по-предизвикателни проблеми, а учениците да бъдат по-открити за своите виждания. Най-общо казано, основните правила са по-ефективни в това отношение, когато самите ученици са участвали в съставянето им.

” Колко честа е практиката за определяне на основни правила за дискусии във Вашето училище? Прилага ли се във всички учебни предмети или години, или само в някои?

Смятате ли, че това трябва да е въпрос на училищна политика или да бъде оставено на преценката на отделните учители?

Откъде да започнете?

Ако желаете по-добро разбиране на културата на Вашето училище и как това може да повлияе на решаването на спорни въпроси, добър начин да започнете е като обиколите училището с представителна група на заинтересованите страни – да речем, учител, ученик и родител – и съберете впечатленията им за нещата, които виждат и какво им говорят те за основната култура. Можете също така да направите това с различни групи, като бъдещи родители или бивши ученици. Възприятията на учениците са особено важни. Може да Ви е от полза да подготвите някои прости бързи въпроси (вижте по-горе).

Преподаване и учене

Последователността в преподаването и ученето създава среда, в която учителите и учениците знаят какво да очакват и как да се държат. Тя изгражда среда за обучение, която е едновременно сигурна и привлекателна, като дава на учителите увереността да се справят с нови и по-предизвикателни въпроси и насърчава учениците да бъдат по-отворени за своите мнения и желаещи да ги обсъждат и дебатират.

Последователността е и форма на контрол на качеството и управление на риска. Тя повишава стандартите в изучаването на предметите и намалява риска от възникване на проблеми в класната стая или от тяхното преминаване в училището като цяло или в общността навън.

В този раздел ще бъдете помолени да размислите за ролята на последователността в преподаването и ученето при разработването на стратегия за справяне със спорни въпроси.

Какво означава последователност по отношение на спорните въпроси?

Да ценим последователността не означава, че учителите трябва да си приличат във всяко отношение. Учителите са личности и тяхната индивидуалност трябва да се зачита. Трябва да им се позволи да развият професионалния стил, който най-добре отговаря на индивидуалната им личност. По-скоро последователността в този контекст се отнася до развитието на споделени идеи и практики, които са в полза на общността в цялото училище - учители, както и ученици и родители.

По отношение на спорни въпроси, областите, в които последователността е най-ценна, включват:

- ▶ Какви са спорните въпроси
- ▶ Какво прави един въпрос спорен
- ▶ Причини за преподаване на спорни въпроси
- ▶ Насърчавани ценности
- ▶ Основни правила за дискусия
- ▶ Поведение в класната стая
- ▶ Споделяне на методи и стратегии за обучение
- ▶ Управление на дискусията и дебата
- ▶ Управление на емоционалните реакции на учениците
- ▶ Преценки относно чувствителността на въпросите.

” До каква степен бихте казали, че преподавателският персонал във Вашето училище работи по общ дневен ред при преподаването на спорни въпроси?

Има ли аспекти на преподаването и изучаването на спорни въпроси, където бихте искали да видите повече последователност? Ако да, кои и защо?

Как се развива последователността?

Най-ефективният начин за развиване на последователност в преподаването и ученето е чрез създаване на възможности за персонала да работят заедно, планиране на уроци и разработване на стратегия в сътрудничество. Учителите могат да се подкрепят взаимно и да споделят практика между класове, отдели и учебни години. Има редица различни техники за насърчаване на това.

Изграждане на последователност в преподаването и ученето: някои възможни техники

- ▶ Съвместно планиране – когато спорен въпрос преминава границите на предмета, учителите от различните предмети съвместно планират преподаването на въпроса
- ▶ Екипно преподаване – където колеги с различни лични мнения по даден въпрос споделят преподаването на въпроса
- ▶ Наблюдение от колеги – където опитни и по-малко опитни учители се наблюдават взаимно, като преподават урок по същия въпрос
- ▶ Партньори в дадена степен – когато учител в начално училище подкрепя новоквалифициран учител или по-опитен колега, който е преместен в степен или клас, в които не са преподавали от известно време
- ▶ Критични приятели – когато учител се комбинира с малък брой критични приятели, за да преразгледат собствената си практика, да се наблюдават взаимно в преподаването и да си осигуряват конструктивна обратна връзка

” Понастоящем във Вашето училище предприемат ли се някакви инициативи, формални или неформални, във връзка с укрепването на практиката при преподаването на спорни въпроси? Ако да, какви са те?

Как се управлява най-добре процесът на развитие?

Въпреки че отговорността за преподаването и ученето в крайна сметка е на ръководителя на училището, ежедневната отговорност вероятно е най-добре да бъде делегирана на някой, който е в състояние да предприеме по-практичен директен подход. Две възможности са:

- ▶ Координатор или ментор – някой, който добре разбира областта, може да води с примера си и е с достатъчен авторитет да управлява общоучилищна инициатива;
- ▶ Експертен съвет или работна група – малка група служители с интерес към спорни въпроси, извлечени от редица предмети или учебни години, с правомощия да избират ученици, когато е необходимо.

Казус: Основно училище „Лепа Наша“, Тухел, Хърватия

По време на лятна академия в Черна гора трима членове на началното училище „Лепа Наша“ – директор, класен ръководител и учител по английски език – създадоха проект, насочен към повишаване на осведомеността на учениците за значението на комуникацията в конфликтни ситуации и на стратегии, които те могат да използват за разрешаване на такъв конфликт.

След завръщането си в училище екипът организира поредица от работни срещи за колеги по методи за преподаване и обучение, насърчаващи толерантността, ненасилственото разрешаване на конфликти и съпричастността в класната стая. Работейки с групи от класни ръководители, те помогнаха на колегите да включат методи за активно обучение в ежедневното си преподаване – като дебати, ролеви игри и презентации – последователно, с цел да подпомогнат учениците да изразят и споделят своите мнения, като вземат участие в дискусии и преговори за групови решения.¹²

12. Хъдълстън (2014), стр. 12.

” Според вас колко е важно да има официална система за координация и насърчаване на преподаването на спорни въпроси? Защо?

Откъде да започнете?

Ако се интересувате от разработването на по-последователен подход към преподаването на спорни въпроси, добър начин да започнете е чрез създаване на обикновена проверка за последователност. Това включва изготвяне на кратък списък със становища, свързани с преподаването на спорни въпроси, и искане от преподавателския персонал да ги оцени от гледна точка на възприеманата последователност в училището по скалата „категорично съгласен / категорично несъгласен“. Могат да бъдат включени следните: разбиране на причините за преподаване на спорни въпроси, използване на основни правила, естество на поддържаните ценности и стратегии за преподаване и учене.

Учебна програма

Преподаването на спорни въпроси не се провежда във вакуум, а е част от цялата училищна програма. Въпреки че самата формална учебна програма често не може да бъде променена, начина на нейното прилагане може значително да промени начина, по който се разглеждат спорните въпроси. Следователно начинът, по който учебната програма като цяло може да бъде използвана за подпомагане на решаването на спорни въпроси, е важен елемент в укрепването на практиката в тази област.

В настоящия раздел ще е необходимо да помислите за ролята на учебната програма като цяло при разработването на стратегия за справяне със спорни въпроси.

Как може да бъде използвана цялата учебна програма за подпомагане решаването на спорни въпроси?

Цялата учебна програма може да бъде използвана за подпомагане решаването на спорни въпроси по два основни начина. Първо, чрез създаване на подкрепяща учебна среда, в която противоречията не се разглеждат като нещо, от което трябва да се страхуваме, а като естествена част от живота в демокрация; изследват се различни гледни точки; към въпросите, свързани с многообразието и идентичността, се подхожда с чувствителност; и дискусиата, а не сплашването и насилието, се разглежда като начин за разрешаване на конфликта.

Второ, чрез предоставяне на възможности на учениците да развиват и практикуват междуличностните и критични умения, необходими за конструктивно ангажиране с противоречията. Например изслушване, изразяване на мнение, аргументиране, признаване на пристрастия, оценяване на доказателства и аргументи и търсене на алтернативни тълкувания и гледни точки.

Какво означава това на практика?

На практика това означава насърчаване на персонала да разбере, че спорните въпроси не са грижа само на няколко учебни предмета и че всички предмети могат да бъдат от значение. Процесът започва с намиране на начини да се помогне на персонала да установи връзки между различните спорни въпроси и преподаваните от тях предмети.

Определяне на възможностите на учебната програма: упражнение по групово планиране

Педагогическият персонал организира групи за спонтанна групово дискусиа на примери за съществуващи към момента противоречия - в училището, на местно, регионално, национално и международно ниво. Първо определят проблемите, които вече са обхванати в училищната програма, и ги поставят на една страна. След това те размишляват върху проблемите, които са останали (вероятно много повече на брой), и ги оценяват по отношение на това колко важни според тях са за живота на младите хора днес.

От тях избират тези, които според тях са най-подходящи, и се опитват да установят връзки между тях и различните предмети в учебната програма. След като направят това, групите подават обратно връзките към предметните отдели или главните учители по предмети, които обмислят как тези проблеми могат да бъдат включени в преподаването на техния предмет. Това упражнение се провежда най-добре със смесени групи от учители по различни предмети и е полезно за първоначалното повишаване на информираността в тази област.

” До каква степен отговорността за справяне с многообразието и различието се разглежда от персонала във Вашето училище като въпрос, залегнал в цялостната учебна програма?

Колко важно е за Вас въпросът да е залегнал в цялостната учебна програма? Защо?

Как могат да имат принос всички учебни предмети?

Всички предмети могат да допринесат по редица практически начини за процеса на създаване на учебна среда, която да насърчава и подпомага решаването на спорни въпроси.

Как могат да имат принос всички учебни предмети: предлагани действия

- ▶ Определяне на многообразието, естествено възникващо в рамките на предмета – включително там, където влизат в противоречие мнения, множество гледни точки, сблъсъци на ценности и културни или други различия
- ▶ Използване на проблеми от реалния живот и решаване на проблеми в подкрепа на обучението – включително решаване на проблеми, свързани с училището, като дискриминация и тормоз
- ▶ Предоставяне на възможности за самоизразяване на учениците и дебатирание – включително работа в малки групи и цели класове
- ▶ Развиване на умения за междуличностно и критично мислене – включително за дискусия и дебатирание
- ▶ Насърчаване на учениците да предлагат свои идеи за дискусийни теми – включително проследяване на непоискани предложения, където е уместно.

” Доколко според Вас съществуващата в момента учебна програма във Вашето училище подпомага управлението на спорни въпроси?

Има ли области, които бихте искали да развиете допълнително? Ако да, кои области и защо?

Според Вас кои са основните трудности при направляването на промяната в тази област?

Какво предлагат различните учебни предмети?

Въпреки че съществуват редица практики, които могат да бъдат включени в преподаването на всички предмети, всеки един от тях може да предложи и нещо уникално. Следователно насърчаването на учителите да разсъждават върху видовете противоречия и вникването в противоречията, които са уникални за техния предмет, е също важна част от процеса на развитие в тази област. Въпреки различията в отделните държави, могат да бъдат дадени някои общи примери:

- ▶ Литература – вникване в лични проблеми, като сексуалността; социални проблеми, като расизъм и равенство; промени в отношението към проблемите с течение на времето
- ▶ Език – придобиване на познания за други страни и култури; културни връзки; различно отношение към проблемите
- ▶ История – множество гледни точки за миналото; произход на национализма, фашизма, антисемитизма и ислямофобията; развитие на възгледи за пола, сексуалността и уврежданията
- ▶ Наука – еволюция, изменение на климата, експерименти с животни, изследвания на стволови клетки, генномодифицирани храни

- ▶ Религиозно образование – религиозно многообразие, използване на религиозни символи като разпятие и хиджаб
- ▶ Здравно и сексуално възпитание – сексуална ориентация; права на лесбийки, гей, бисексуални и транссексуални; аборт; употребата на наркотици
- ▶ Математика – различни бройни системи; използване и злоупотреба със статистически данни, като нива на престъпност и имиграция
- ▶ Гражданско и социално образование – различни политически системи, политически партии, политики и идеологии
- ▶ Физическо възпитание – културно отношение към спорта; джендър модели в спорта; противоречия, като например допинг
- ▶ Изкуство – културни нагласи към изкуството; изкуството като пропаганда и протест; използване на изкуството при повишаване на осведомеността
- ▶ Информационни и комуникационни технологии – радикализация на младите хора чрез социалните медии; порнография; поверителност в интернет; електронна демокрация и онлайн кампании
- ▶ География – местни проблеми, като строителство на минарета, контрол на замърсяването, планиране и сегрегация; глобални проблеми, като справедлива търговия, миграция, изменение на климата и етичен туризъм
- ▶ Музика – културно отношение към музиката; музиката като пропаганда и протест; расистки и сексистки текстове в музиката.

Казус: Основно училище Велко Дробнякович, Рисан, Черна гора

Въпреки че в националната учебна програма вече има отделен предмет, наречен „Гражданско образование“, ръководителят на училището смята, че това не е достатъчно и че обсъждането на въпроси, свързани с демокрацията и правата на човека, трябва да стане „ориентир“ за учителите по всички учебни предмети. Ограничаването на това до един предмет в учебната програма всъщност не дава възможност на учениците да мислят и да се чувстват като активни граждани.

С помощта на представител на местна неправителствена организация и колега учител той работи с учителския съвет, за да въведе съответните въпроси в редица различни учебни предмети, включително английски и италиански език, география, история, биология, обществени и точни науки.¹³

” Има ли примери за спорни въпроси, пропуснати в момента от училищната програма, които според Вас трябва да бъдат включени? Ако да, кои и защо? В идеалния случай в кой учебен предмет (и) ги бихте включили?

Откъде да започнете?

Ако желаете да насърчите персонала да включи повече примери за спорни въпроси в своето преподаване, добър начин да започнете е провеждането на „междупредметни скоростни срещи“. Подредете стая с три стола от двете страни на всяко бюро. Разделете персонала на групи от по шест души, като нито една група не съдържа двама членове от един и същ предметен отдел. Подредете всяка група в три двойки около три бюра. Всяка двойка трябва да определи поне един спорен въпрос, който припокрива и двата предмета. Завъртайте с една позиция групата на всеки няколко минути и повтаряйте процеса. Двойките записват своите идеи, след което ги обсъждат с останалата част от персонала.

13. Хъдълстън (2014) стр. 13.

Глас на ученика

Качеството на гласа на ученика задава тона за дискусии и дебати в училището като цяло. Учениците, на които редовно се дава дума по въпроси, които ги засягат, и чиито възгледи се вземат на сериозно, са по-склонни да ценят възможностите за дискусия и да искат да допринесат. Те са по-склонни да чувстват, че могат да говорят открито и да се справят с противоречиви мнения и гледни точки. Преди всичко те са по-склонни да развиват уменията си за дискусии и дебати и да ги използват с увереност. Следователно гласът на ученика е очевидно важен фактор при решаването на спорните въпроси.

В настоящия раздел ще е необходимо да помислите за ролята на гласа на ученика при разработването на стратегия за справяне със спорните въпроси.

Как гласът на ученика допринася за решаването на спорните въпроси?

Гласът на ученика допринася за решаването на спорните въпроси по три основни начина: (а) като помага за създаване на положителен училищен дух и култура; (б) чрез обогатяване на ученето; и (в) чрез влияние върху училищната политика и вземането на решения.

Гласът на ученика помага за създаване на училищна среда, както в класните стаи, така и извън тях, в която всеки принос бива оценен и всеки се чувства включен. Това дава на учениците чувство за общност и уважение към многообразието и различията.

Гласът на ученика дава възможност на учениците да играят активна роля в класната стая и в собственото си обучение. Учениците могат да предлагат и избират спорни въпроси за дискусия, да изказват мнение относно вида на използваните методи на преподаване, да помагат при проверка на учебните материали за пристрастия и да изготвят протоколи за гостуващи лектори, като политици и държавни служители.

Гласът на ученика дава възможност на учениците да влияят на начина, по който спорните въпроси биват разглеждани в тяхното училище: например чрез даване на обратна информация за начина, по който се справят със спорните въпроси, оценяване на ефективността на различните методи на преподаване, определяне на разнообразните нужди от обучение в общността на учениците, привличане на вниманието към нови и възникващи противоречия и участие в решения за защитни мерки – например във връзка с използването на външни лектори или, когато е уместно, блокиране на достъпа до вредни уебсайтове.

” Какво е общото отношение на персонала във Вашето училище към ролята на гласа на ученика, както в класната стая, така и в училището като цяло?

Има ли общо виждане за какво служи той и как може да се използва? Ако е така, какво е то?

Как можете да насърчите гласа на ученика?

Най-важното нещо, което можете да направите, за да насърчите гласа на ученика, е да гарантирате, че възгледите и мненията на учениците се възприемат сериозно от възрастните във Вашата училищна общност – по-специално от старшия персонал и тези, имащи роля в управлението на училището, независимо дали управители на училища или членове на училищното настоятелство. Гласът на ученика, използван само като „фасада“, единствено демотивира учениците и подкопава отношенията между тях и персонал.

Необходима е гаранция, че участието на учениците е истинско участие, че те имат възможност да влияят на решенията, които ще доведат до реална промяна в живота им и живота на техните връстници. Това също така означава, че възможностите за участие са достъпни за всички, независимо от възрастта, способностите или произхода. Важно е да се предаде посланието, че всички групи в обществото имат право на глас и че всеки глас се зачита.

Казус: Академия „Ларк Райз“, Дънстабъл, Англия, Великобритания

Академия „Ларк Райз“ е основно училище с ученици на възраст от 3 до 9 години. Чрез система от тематични групи училището откри, че учениците са недоволни от начина на работа на училищния съвет. Те смятаха, че той не представлява истински всички ученици. Отговорността падеше само на няколко ученици, а искаха да участват повече. Освен това имаше критики, че могат да участват само ученици с примерно поведение.

Учениците искаха да намерят нова структура, която да позволи на всички ученици да участват във вземането на решения за случващото се в училището. Те решиха да провеждат ежеседмични срещи на класа, които наричаха „събрания“.

Тези 30-минутни срещи бяха подпомагани от класния ръководител, а асистент изготвяше протокола. Всеки клас в училището обсъждаше едни и същи въпроси, които обикновено се задаваха от главния учител. Въпросите обхващаха редица провокиращи мисълта теми, като например домашна работа, как да направим по-вълнуващи уроците по грамотност, проблеми на детската площадка или права на децата. Всеки ученик участваше в тези сесии, включително тригодишните в детската ясла. От учениците се искаше да помислят и да обосноват отговорите си. Всички отговори се изслушваха и записваха. На учениците се даваше обратна връзка за всички решения, взети в резултат на тези сесии.¹⁴

” Според Вас какво мислят учениците във Вашето училище относно възможностите за глас на ученика? Смятат ли, че техният принос се оценява?

Според Вас в кои училищни въпроси мнението на учениците може да е най-полезно? Има ли училищни въпроси, в които не бива да участват? Ако да, кои са те и защо?

По какво се различават дейностите, включващи гласа на ученика?

Съществува цял спектър от дейности, свързани с гласа на ученика. В неговата най-опростена форма, дейността е ограничена до учениците, които изразяват собственото си мнение; в най-сложната му форма, учениците може да направляват колективни действия както на връстници, така и на възрастни. На основно ниво учениците се разглеждат като източници на данни за училището; на по-високо ниво, като лидери на промяната. С увеличаване на възрастта и зрелостта учениците стават способни да поемат по-сложни и отговорни роли. Въпреки това, на всички възрасти повечето ученици могат да изпълняват прости задачи във всяка точка от спектъра и трябва да бъдат насърчавани да го правят. Колкото по-ангажирани са те, толкова по-мотивирани стават. Съществуват редица различни типологии за глас на ученика.

14. www.smartschoolcouncils.org.uk/school-council-case-studies/lark-rise-academy/.

Дейности, включващи гласа на ученика: типология

Дейностите, включващи гласа на ученика, могат да бъдат разглеждани в спектъра от себеизразяване до лидерство.

- ▶ Изразяване – доброволни мнения
- ▶ Консултация – биват питани за техните мнения
- ▶ Участие – присъстват на срещи
- ▶ Партньорство – имат формализирана роля при вземането на решения
- ▶ Активност – определят проблеми и генерират решения
- ▶ Лидерство – планират и вземат решения¹⁵

” Къде в спектъра на дейностите, включващи гласа на ученика, бихте поставили настоящата практика във Вашето училище?

Какъв вид подкрепа е необходима?

На много ученици им липсва увереност да се изказват публично или умения на застъпничество, необходими за определени дейности, включващи гласа на ученика. Вероятно ще са необходими практически насоки и подкрепа от връстници, които от своя страна ще се нуждаят от подкрепа от ръководството - например под формата на координатор на гласа на учениците.

Качеството на гласа на ученика в класната стая е на първо място в ръцете на класния ръководител. Това донякъде зависи от начина, по който персоналът гледа на ролята на гласа на ученика в преподаването и ученето и от това доколко са в състояние да го подкрепят. Подкрепянето на гласа на ученика се припокрива с подкрепянето на дискусии и дебати и изисква подобни умения. Дотолкова, че дискусиите по спорни въпроси могат да бъдат разглеждани като аспект на гласа на ученика и обратно.

” Съществува ли към момента член от Вашия училищен персонал, носещ официална отговорност за гласа на ученика?

Какво се случва, когато гласът на ученика противоречи на други образователни програми?

Важността за учениците да могат да говорят открито и откровенно е неразделна част от идеята за гласа на ученика, а също и за справяне със спорните въпроси. Съществуват случаи обаче, когато това може да влиза в противоречие с други образователни програми, като например популяризирането на национални ценности или предотвратяването на радикализация – например в контекста на стратегията „Предотвратяване“ на британското правителство. Ръководителите на училища могат да решат, че позволяването на учениците да изказват свободно своите мнения може да противоречи на задължението на училището да насърчава определени ценности.

В ситуации като тази е важно да се има предвид, че нестандартни възгледи се очакват от учениците само в някои случаи. Това е част от естественото експериментиране на младежта и не трябва непременно да се разглежда като заплаха за „официалните“ ценности на училището.

Важно е също така да се помни, че в европейските страни свободата на изразяване е основно човешко право и може да бъде законно ограничавана единствено в защита на друго човешко право.

15. www.studentsatthecenter.org/sites/scl.dl-dev.com/files/Motivation%20Engagement%20Student%20Voice_0.pdf.

” Във Вашето училище има ли други образователни програми или заповеди, които са в противоречие с гласа на ученика? Ако да, кои и по какъв начин?

Какви други фактори могат да попречат на учениците да говорят свободно в училище? Как според Вас е най-добре да се справите с тях?

Откъде да започнете?

Ако желаете да развие ролята на гласа на ученика във Вашето училище, добър начин да започнете е с проверка на урока. Това включва изготвяне на кратък въпросник за учениците, фокусиран върху един урок. Въпросите трябва да се отнасят до възможностите в този урок за учениците да изразяват мнения, обсъждат въпроси, правят предложения и др. Предупредете служителите за въпросника, но не им казвайте деня, в който той ще бъде използван. В избрания от Вас ден организирайте раздаването на въпросниците в края на един от уроците. Учениците ще ги попълнят в началото на следващия урок въз основа на току-що изминалия. Старши служители ще анализират резултатите и ще изготвят доклад. На всички служители ще бъде дадено копие от доклада и заключенията от него ще бъдат използвани в плана за развитие на училището. Въпросниците могат да бъдат дадени на всеки ученик в училището или на ученици от само едно ниво.

Насоки и подкрепа

Изправянето пред спорни въпроси може да представлява лично предизвикателство както за педагогическия персонал, така и за учениците. То повдига основни въпроси на лоялността и идентичността. Също така може да събуди силни емоции и да бъде плашещо и разделящо. Следователно необходимостта от лични насоки и подкрепа, както за учителите, така и за учениците, е критичен фактор при решаването на спорните въпроси.

В настоящия раздел ще е необходимо да помислите за ролята на личните насоки и подкрепата при разработването на стратегия за справяне със спорните въпроси.

В кои области педагогическият персонал се нуждае от подкрепа?

Педагогическият персонал вероятно ще се нуждае от подкрепа поради две основни причини. Първата е нуждата от помощ за преодоляване на първоначалните тревоги относно преподаването на дадени въпроси, така че да се чувстват сигурни и да не избягват преподаването им. Това включва тревоги, произтичащи от собствените им морални или религиозни възгледи по даден въпрос, тревоги относно липсата на знания по предмета или преподавателски умения и относно това, което може да се обърка, като нарушаване на дисциплината, безпокойство у учениците или оплаквания от родители.

На второ място, учителите се нуждаят от помощ, за да се справят лично с проблеми, възникнали по време на или в резултат на учебния процес, например трудности с дисциплината, заплахи за благосъстоянието на учениците, групов конфликт или антагонизъм, действия на родители, тормоз или заплашително поведение – както във, така и извън училище. Това включва приемане на или справяне с каквито и да било лични предразсъдъци, които могат да имат и които засягат справянето им с конкретен проблем.

” Според Вас кои са най-вероятните притеснения на персонала във Вашето училище при преподаването на спорни въпроси?

Какво може да направи училищното ръководство?

Най-важното, което училищното ръководство може да направи, за да подкрепи персонала в стресови ситуации като тези, е да се опита да създаде атмосфера, в която членовете на персонала се чувстват комфортно да поискат помощ, когато имат нужда от нея. Това означава чувствителност относно и разпознаване на ситуации, които биха могли да породят нужда от насоки или подкрепа, както и своевременни и пропорционални действия при възникване на опасения. Това също така означава да се осигури допълнителна подкрепа от екипа на висшето ръководство във време на особен стрес или трудности.

Подкрепяне на персонала в стресови ситуации: предлагани действия

- ▶ Разработване на политика – ясна рамка, определяща отговорностите на висшето ръководство и персонала по ключови въпроси като поведение и дисциплина, комуникация с родители и външни организации
- ▶ Официални насоки – относно преподаването на спорни въпроси, включително съвети за това как да се съчетават собствените ценности по въпросите с ценностите на учебната програма;
- ▶ Глас на учителя – възможности за педагогическия персонал да изразява своите притеснения, например срещи на персонала, работни групи
- ▶ Практически насоки – възможности за лична и емоционална подкрепа от опитни колеги, включително съвети за справяне с нови и предизвикателни проблеми;
- ▶ Професионално развитие и обучение – за справяне със спорни въпроси в училище
- ▶ Връзки между училищата – научаване как служителите в други училища подхождат в трудни ситуации
- ▶ Помощни материали – практически справочен материал, който може да се използва в клас, като напр. напътствия как да реагирате на неподходящи забележки или език
- ▶ Наставник по спорните въпроси – опитен колега, който може да подкрепя индивидуално учителите
- ▶ Въвеждане на персонала – помагане на новия персонал да се подготви за проблемите, с които може да се сблъска, когато за първи път решава спорни въпроси.

” Според Вас доколко удобно е за персонала във Вашето училище да иска помощ в стресови ситуации?

Разполагатели с някакви конкретни начини за помощ на персонала, изпитващ стрес в резултат от необходимостта да преподава нещо, което намира за спорно? Ако да, какви са те?

От какви видове подкрепа ще се нуждаят учениците?

Справянето със спорните въпроси е толкова плашещо за учениците, колкото и за учителите, но в някои отношения емоционалното предизвикателство за учениците може да бъде по-голямо. Учениците могат да се чувстват застрашени и объркани, когато се сблъскат с виждания, противоречащи на тези на тяхното семейство. Може да се притесняват да изразяват мнението си от страх да не бъдат осмивани или да дадат „грешния“ отговор. Могат да бъдат тормозени или подложени на расистки или други форми на злоупотреба поради техните убеждения - лично или чрез социални медии, в училище и извън него.

” Имали ли сте случаи във Вашето училище с ученици, нуждаещи се от лична подкрепа във връзка с аспект от учебната програма? Ако е така, за какво ставаше въпрос и как постъпихте?

Какво можете да направите, за да отговорите на тези нужди?

Най-важното, което можете да направите, за да отговорите на тези нужди, е да се опитате да създадете среда, в която учениците се чувстват сигурни и защитени, биват насърчавани да говорят и са изслушвани. Това означава, че персоналетът познава учениците като личности и е наясно с различните им нужди. Също така означава, че учениците знаят, че в училището има възрастни, към които могат да се обърнат, ако имат някакви притеснения.

Подкрепа на ученици в стресови ситуации: предлагани действия

- ▶ Разработване на политика – ясна рамка за това кой какво прави във връзка с области като борба с тормоза, електронна безопасност и закрила на децата
- ▶ Професионално обучение и развитие за това как да се справите безопасно с емоционални проблеми в класната стая
- ▶ Официални насоки за разпознаване кога благосъстоянието на студента може да е изложено на риск и как да реагирате на това, включително във връзка с индоктриниране в екстремистки идеологии
- ▶ Подкрепа от връстници – индивидуална подкрепа или наставничество за ученици от други ученици, обучени за целта
- ▶ Партньорска медиация – спорове между ученици, разрешавани от обучени ученически медиатори
- ▶ Определено лице за закрила – лице, към което учениците могат да се обърнат за емоционална подкрепа и което е първата точка за контакт за ученици, родители, педагогически и непедagogически персонал и външни агенции по всички въпроси на закрилата на детето
- ▶ Лично и социално образование – уроци за справяне с различни форми на натиск от страна на връстници
- ▶ Ангажираност на родителите и общността – тясно сътрудничество с родителите по въпроси, свързани с индивидуалното благосъстояние на учениците, а също и с представители на общността като граждански и религиозни лидери.

Казус: Околностите на Лондон, Англия, Великобритания

В училище в околностите на Лондон единственото момче от еврейски произход се оплакало на учителите си, че е тормозено от съученик от британско-пакистански произход, подпомагано и подкрепяно от различни други ученици. Момчето било наричано „убиец на Христос“ и „убиец на палестинци“. Казвали му, че ще получи възмездие за престъпленията, извършени от евреите, както и че никога не е имало Холокост. Тормозът се случвал ежедневно, не само в училище, но и по време на пътуването му с влака до дома. Момчето се отдръпнало и започнало да отказва да ходи на училище.

Училището се обърнало за насоки и подкрепа към службата за подкрепа на местните власти в помощ на етническите малцинства. След това консултантът по връзките организира срещи с училищния ръководител и висши мениджъри за намиране на най-добрия начин за решаване на случая. Родителите на момчетата били помолени да отидат в училище и били проведени разговори с тях.

Взето било решение, че най-добрият начин за действие е да се приканят местният имам и равинът на еврейското семейство да вземат участие в разговорите. И двамата разговаряли за инцидентите с отговорните момчета и техните родители. Те също така подкрепили пострадалото момче и семейството му.

В петък имамът произнесъл молитва в местната мюсюлманска общност за необходимостта от мир и помирение. Консултантът по връзките продължил тази задача, като провел училищно събрание, на което било обсъдено въздействието на расисткия тормоз, а в часовете за лично, социално и здравно образование учениците имали възможност да проучат по-отблизо проблемите с учителите си и да стигнат до заключения за отрицателното въздействие на расизма и тормоза върху училищната общност. Инцидентите с расистки тормоз били преустановени.¹⁶

16. www.sgsts.org.uk/SupportForVulnerablePupils/EMTAS/Shared%20Documents/Recording%20and%20reporting%20raist%20incidents.pdf.

” Доколко добре е подготвено Вашето училище за справяне с проблеми на учениците, произтичащи от преподаването на спорни въпроси? Според Вас има ли области, които се нуждаят от повече подкрепа? Ако да, кои области и защо?

Откъде да започнете?

Ако желаете да създадете по-благоприятна атмосфера за педагогическия персонал, добър начин да започнете е да прекарате известно време в класната стая с учител, на когото е нужна помощ при преподаването на спорен въпрос. Посочете на учителя някои специфични стратегии и обяснете или покажете посредством ролеви игри как да бъдат използвани в клас, например как да се улесни дискусиата, различни форми на задаване на въпроси и др. Когато посетите учителя, дайте да се разбере, че сте там, за да наблюдавате стратегиите в действие, а не с друга цел. Присъствието Ви в стаята дава възможност на учителя да изпробва стратегиите с малък риск учениците да не се съобразят. Колкото повече време останете в клас, дори да сте на компютъра си в дъното на стаята, толкова повече учениците ще разберат, че и Вие, и учителят приемате обучението им сериозно. Ако времето е оскъдно, опитайте се да се редувате с други колеги от висшия ръководен екип.

Ангажиране на родителите

Не е необичайно родителите да имат резерви относно това, което децата им учат в училище. Често това е резултат от недоразумение. В други случаи може да е въпрос на принципи – например родител, който се обявява против обучаването на детето му по определени въпроси въз основа на религиозни вярвания или политическа идеология. Изграждането на взаимоотношения с родителите може да помогне за бързото изчистване на недоразуменията и за справяне с опасенията, преди те да станат сериозни. Следователно това е важен аспект при разглеждането на спорните въпроси.

В настоящия раздел ще е необходимо да помислите за ролята на изграждането на взаимоотношения с родителите при разработването на стратегия за справяне със спорните въпроси.

Как изграждате взаимоотношения?

Взаимоотношенията, които най-добре подпомагат справянето със спорни въпроси, са тези, основаващи се на доверие. Родителите трябва да чувстват, че училището работи с тях и в най-добрия интерес на децата им и липсва какъвто и да е „скрит дневен ред“. Те трябва да знаят, че когато възникне спорен въпрос, той ще бъде преподаван чувствително и балансирано, със зачитане на различните гледни точки – включително техните собствени. Има редица начини за изграждане на такъв вид доверие.

Изграждане на взаимоотношения с родителите: ключови действия

- ▶ Опознайте родителите и се вслушайте в техните възгледи
- ▶ Накарайте ги да се чувстват включени
- ▶ Приобщете ги към живота на училището
- ▶ Информирайте ги за Вашия подход за справяне със спорните въпроси.

” До каква степен според Вас родителите във Вашето училище подкрепят работата на училището?

Колко важно е според Вас да се създаде атмосфера на доверие между училището и родителите? Как според Вас това се постига най-добре?

Как да накарате родителите да се чувстват включени?

За да създадете усещане за включване у родителите, трябва да се отнасяте към тях като към личности. Също така трябва да признаете собствената им роля на възпитатели на техните деца. Преди всичко трябва да ги накарате да се чувстват добре дошли в училището; например като им помогнете да се свържат или да уговорят среща с член от персонала. Трябва да се опитвате да предавате тези ключови послания във Вашите комуникации и контакти с родителите: например чрез логото и девиза на училището, декларацията за мисията, училищния уебсайт, бюлетини, училищни входове и зони за прием на посетители, родителски вечери и училищни събития.

” Предприемате ли някакви специални стъпки, за да помогнете на родителите да се чувстват добре дошли във Вашето училище? Ако е така, какви са те?

Защо да включват родителите в училищния живот?

По отношение на спорните въпроси, колкото по-пряко ангажирани са родителите в училищния живот, толкова по-вероятно е да бъдат по-разбиращи и подкрепящи. Участието в училищния живот помага на родителите да видят от първа ръка какво се опитва да прави училището. Това помага за изчистване на всички недоразумения и успокояване на всички страхове, които могат да възникнат.

Съществуват редица различни начини за включване на родителите в училищния живот. Те включват:

- ▶ Вземане на участие в консултации по училищната политика; например проучване на училищния дух. Степента, в която родителите могат да участват в действителното вземане на решения, е различна в различните държави. Правомощията от този вид трябва винаги да бъдат внимателно регламентирани, като приносът за вземане на решенията се ограничава до официално учредени органи като родителска организация или управителен орган на училището, и родителите нямат право да налагат вето на решенията, взети в училището.
- ▶ Действия като ресурс за обучението на учениците; например, като част от домашна работа по спорен въпрос, учениците интервюират членове на семейството за техните нагласи и преживявания; или провеждане на „вечер на подпомогнат диалог“, в която учениците повдигат въпроси, касаещи конкретен спорен въпрос, а възрастните изпълняват ролята на слушатели, изразявайки своите надежди и притеснения за децата си.
- ▶ Допринасяне за учебния процес; например родителите, имащи професионален опит в конкретна област от учебната програма, се явяват като гостуващи лектори по спорен въпрос (например представители на медицинската професия или адвокати).

” Доколко се опитвате да включите родителите в живота на Вашето училище? Какви методи използвате?

Колко важно е за Вас да се опитвате да включите родителите в училищния живот? Защо? Какъв е смисълът според Вас?

Какво трябва да съобщите на родителите за Вашия подход при обсъждането на спорни въпроси?

Тъй като много спорни въпроси възникват неочаквано, е полезно да информирате родителите за Вашия подход и готовност да обсъждате тези въпроси, когато това се случи. Може да направите това чрез кратко изложение, очертаващо основните принципи на Вашия подход и примери за основните спорни въпроси, които се преподават. Ако е необходимо, може да добавите някои кратки бележки за мястото на спорните въпроси в учебната програма, ползите от преподаването на спорни въпроси за обучението на децата им и как това ще им помогне в живота извън училището.

Полезно е и да осведомите родителите за съответните училищни политики и как те са свързани с преподаването на спорните въпроси - като политики за поведение, борба с тормоза, дискриминация и равенство между половете.

Преподаване на спорни въпроси: насоки за родителите

Предлагаме Ви примерни насоки за родителите, целящи да вдъхнат увереност у тях, че учителите ще осигуряват балансирано преподаване по спорните въпроси.

Учителите в нашето училище ще:

- ▶ улесняват дискусиите и дебатите, вместо да бъдат водещ авторитет по дадена тема.

Учителите в нашето училище няма да:

- ▶ Представят собствените си възгледи като фактически доказателства пред учениците
- ▶ Представят собствените си възгледи за възгледи на другите
- ▶ Представят информацията като мнения, а не като неоспорими факти.¹⁷

17. http://ccea.org.uk/sites/default/files/docs/curriculum/area_of_learning/CCEA_Controversial_Issues.pdf.

” Говорите ли за спорните въпроси в комуникациите на Вашето училище с родителите? Колко важно според Вас е да правите това?

Казус: училище в градски район, Ирландия

Училището е голямо, етнически многообразно, разположено в градска среда. В своята мисия училището се ангажира с отбелязването на различни видове многообразие. Като част от празника на сексуалната ориентация училището проведе ЛГБТ седмица, организирана от ученическият съвет. През седмицата бяха проведени редица дейности, включително посещения от гостуващи лектори, приятелски настроени към ЛГБТ „селфита“ и събитие „за изправяне срещу тормоза“. Знамето на ЛГБТ беше издигнато в началото на седмицата от министъра на здравеопазването и събитието беше отразено в националната преса.

Група източноевропейски родители, всички свързани с определена църква, изразиха загрижеността си пред своя пастор, който заедно с редица други църковни лидери в общността написа писмо с жалба до Управителния съвет и до патрона на училището. Родителите колективно изтеглиха децата си от училище до края на седмицата. Училището отговори писмено на църковните ръководители, обяснявайки аргументите си зад седмицата и писмото беше изпратено до въпросните семейства, като по този начин беше зачетено решението им, но и обяснена целта на седмицата. Въпреки че бяха недоволни от участието на децата си, след като получи възможност да видят ситуацията от гледната точка на училището, родителите не предприеха допълнителни действия. Седмицата имаше огромен успех и сега е редовно събитие в академичния календар.¹⁸

Откъде да започнете?

Ако желаете да включите по-широк кръг от родители в живота на училището, добър начин да започнете е с организиране на няколко безплатни обучителни сесии за родителите на деца на имигранти или деца от малцинства или за родители, чиито деца са нови в училището. Изберете време през седмицата, което ще е удобно за повечето от тях. Темите на обучителните сесии могат да включват владеене на език, образователната система, равенство между половете, права и задължения на родителите и училищни политики и практики.

18. Лична комуникация на Mary Gannon.

Управление на риска

В преподаването на всеки учебен предмет е необходима известна степен на поемане на риск - в противен случай никога няма да бъде постигнато каквото и да е. Управлението на риска се състои в определяне и оценка на потенциалните рискове, последвани от съответния отговор. Рисковете попадат в различни категории. Във връзка със спорните въпроси те включват: въздействие върху учениците и поведението на учениците; реакции на родителите; нагласи на местната общност, включително на граждански и религиозни организации; медиен отзвук. Възможността за жалби от родители, негативна публичност в пресата или намеса на местната общност или религиозни лидери присъства постоянно. Следователно ефективното управление на риска е важен аспект при разглеждането на спорните въпроси.

В настоящия раздел ще е необходимо да помислите за ролята на управлението на риска при разработването на стратегия за справяне със спорните въпроси.

Какво включва управлението на риска?

Управлението на риска има два елемента. Първият е намаляването на риска, а именно предприемането на мерки за намаляване на вероятността от възникване на риск и намаляване на въздействието на риска, ако такъв се появи. Вторият е управлението на кризи, което включва изготвяне на мерки за непредвидени ситуации след възникване на риска. Ще разгледаме всеки поотделно.

Как можете да намалите рисковете, свързани с преподаването на спорни въпроси?

Много от рисковете, свързани с преподаването на спорни въпроси, произтичат от объркване или липса на разбиране на целите на учебната програма в тази област. Рискът от нарушаване на чувствителността чрез неразбиране намалява значително, когато има ясна обосновка за спорните въпроси, разбираана от всички. Съществуват редица различни начини да се постигне това. Те включват следното:

- ▶ Осигуряване на последователност в преподаването и изучаването на спорни въпроси, например чрез съвместно преподаване или насоки за персонала
- ▶ Информиране на родителите относно обосновката на училището за преподаване на спорни въпроси, например чрез насоки за родителите
- ▶ Съобщаване на основните ценности на училището, например в декларацията за мисията или декларацията за ценностите на училището
- ▶ Изграждане на култура на откритост, например предоставяне на възможности на учениците да дават обратна връзка относно преподаването и ученето, на учителите – да обсъждат своите опасения, а на родителите – да изразяват своите притеснения
- ▶ Осигуряване на яснота в комуникациите, например в инструкциите за домашна работа
- ▶ Разработване на протоколи за дейности, свързани със спорните въпроси, например за гостуващи лектори като политици или религиозни или общностни лидери.

” От различните превантивни мерки, които училището може да предприеме, за да намали рисковете, свързани с преподаването на спорни въпроси, кои според Вас са най-важни? Защо?

Какъв вид мерки за непредвидени ситуации е полезно да бъдат въведени?

Наличието на достъпна система за подкрепа на учениците и ясни политики по въпроси като тормоз, дискриминация и закрива на детето са полезни при непредвидени обстоятелства за решаване на проблемите, свързани с благосъстоянието и поведението на учениците.

За справяне с тревогите на родителите и оплакванията по спорни въпроси е важно да има подходяща процедура за подаване на жалби. Това означава да се гарантира, че, когато е възможно, жалбите ще бъдат разрешавани бързо и неформално и няма да се позволява ескалация. Трябва да има ясни процедури за отправяне и получаване на запитвания и жалби и ефективен механизъм за насочването им към съответния член на персонала за разрешаване.

Винаги обаче съществува риск противоречието да се разпространи извън рамките на училището. Отрицателното медийно отразяване може да причини сериозни щети на репутацията на училището. Ако има опасност това да се случи, е необходима незабавна реакция. Поради тази причина може да бъде полезно да прочетете за спорните въпроси в училищната политика и реагирането при критични инциденти. Наличието на съгласувана обосновка за преподаване на спорни въпроси и подкрепяща документация, като насоки и протоколи за персонала, може да бъде полезно, ако възникне нужда от интервюта или брифинги или писане на съобщения за пресата.

Съществува обаче и втора област на риска, която трябва да бъде взета предвид в ситуации, при които училището или елементи в училището е вероятно да получат неблагоприятна публичност. Това е потенциалното въздействие на събития и противоречия извън училището; например, когато политически кампании биват насочени срещу определена малцинствена група или части от местната общност биват демонизирани по някакъв начин. В ситуации като тези може да се наложи да се предприемат действия, за да се предотврати негативното въздействие на публичността върху отношенията в училище и извън него. Това може да се посочи и в общоучилищна политика за справяне с критични инциденти.

Казус: Бристол, Англия, Великобритания

В град Бристол има смесено средно училище с богат в културно отношение прием на ученици на възраст от 11 до 16 години, представляващи над 40 националности, включително значителен брой деца от сомалийски произход. Тринадесет мъже от сомалийската общност бяха осъдени за експлоатация на деца – белокожи момичета след полицейско разследване в Бристол. Директорът беше информиран за това, точно преди новината да излезе в местните и националните медии. В желанието си да демонстрира целите на училището да бъде едно културно богато и грижовно място, където „всеки бива ценен за това, което е и което може да стане“, директорът предприе действия за ограничаване на негативното въздействие на предстоящата медийна буря върху училището, неговите ученици и общностите, които обслужва. Особено загрижена за потенциалната реакция срещу сомалийската общност и сомалийските ученици в училището, тя организира следното:

- ▶ Написване на съобщение за пресата, уверяващо местната общност, че училището се отнася много сериозно към закриваната на своите ученици и работи с всички съответни агенции, гарантирайки по този начин, че учениците знаят как да се защитят и да докладват за всякакви притеснения
- ▶ Ангажиране на местните медии – телевизионни, радио и вестникарски интервюта - за да бъдат подчертани положителните начини на взаимодействие между учениците от различни среди в училищната общност
- ▶ Покана към родителите или членовете на общността, които имат притеснения, да се свържат с училището без колебание
- ▶ Организиране на специално училищно събрание, на което да бъдат предупредени учениците за вероятна реакция срещу сомалийските ученици в района и подчертана необходимостта всички ученици да се подкрепят взаимно във и извън училището
- ▶ Среща и разговор с лидерите на сомалийската общност за съвместни действия и подчертаване на училищните политики за равенство и многообразие

- ▶ Преглед на начина, по който проблемите на културната идентичност и многообразие биват разглеждани в учебната програма.

Тези действия успяха да овладеят потенциалната криза и след няколко дни публичността утихна. През това време училището продължи да функционира нормално, като всички ученици, включително тези от сомалийската общност, се чувстваха в безопасност и сигурност в училището.¹⁹

” Как бихте оценили ефективността на съществуващата във Вашето училище процедура за разглеждане на жалби? Има ли аспекти, които според Вас биха могли да бъдат доразвити? Ако да, кои са те?

Как се справяте с коментарите в социалните медии?

Имайки предвид характера на социалните медии, може да се очаква училището да привлича критични коментари от време на време. Едва когато критиката стане постоянна и продължителна, може да се наложи да отговорите. За вземането на решение кога и как да бъде направено това се изисква професионална преценка. Винаги съществува възможността да влошите ситуацията чрез разпространение на съдържанието до по-широка аудитория. Когато коментарите са критични, но не са персонално обидни, можете да поканите отговорното лице да обсъди проблемите си с Вас в училище или да му предложите да използва официалната процедура за жалби на училището. Ако обаче публикациите станат клеветнически, заплашителни или расистки, по-подходящо ще е да потърсите правен съвет или да се свържете със съответния обществен орган или полицията.

” Според Вас колко значителен е потенциалът на социалните медии да окажат неблагоприятно въздействие върху училището? Това притеснява ли Ви във Вашето училище? Ако да, защо?

Откъде да започнете?

Ако желаете да намалите някои от рисковете, свързани с преподаването на спорни въпроси във Вашето училище, добър начин да започнете е като попълните проста оценка на риска за главната област. Първо определете кои според Вас са основните рискове. След това претеглете всеки един както по отношение на потенциалното му въздействие, така и на вероятността като „висок“, „среден“ или „нисък“.

Друг вариант е да дадете на всеки компонент оценка между 0 и 5. След сумиране ще имате добър преглед на нивата на риск, който можете да използвате като ръководство за развитие на практиката в бъдеще. Можете да извършвате тази дейност сами, но вероятно ще има по-голямо въздействие, ако бъде извършвана от екипа на висшето ръководство като цяло.

19. Лична комуникация.

Развитие и обучение на персонала

Противоречията са неизбежна и все по-голяма част от училищния живот в Европа. Въпреки това малко ръководители на училища, висши мениджъри или учители в европейските страни получават каквото и да е официално обучение за справяне със спорните въпроси. Програмите за обучение на преподаватели преди започване и по време на работа рядко, ако изобщо, подготвят учителите за това. Програмите за развитие на бъдещи висши мениджъри и ръководители на училища също рядко разглеждат този проблем. Следователно предоставянето на възможности за непрекъснато професионално развитие е жизненоважно за ефективното справяне със спорните въпроси.

В настоящия раздел ще е необходимо да помислите за ролята на развитието и обучението на персонала при разработването на стратегия за справяне със спорните въпроси.

Какъв вид професионално развитие?

Дейностите за професионално развитие, свързано със спорните въпроси, попадат в редица широки категории според фокуса на дейността и за кого тя би била от най-голяма полза. Включват се дейности с акцент върху:

- ▶ Постигането на добро разбиране на обосновката за преподаване на спорни въпроси от целия персонал
- ▶ Постигането на по-добро разбиране на конкретен въпрос, като напр. Холокоста, от преподаватели по съответните предмети
- ▶ Придобиването на преподавателски умения и компетенции, свързани с преподаването на спорни въпроси, от целия педагогически персонал
- ▶ Придобиването на управленски умения, необходими при разработването и прилагането на политиката, свързана с решаването на спорните въпроси – за ръководители на училища и висши мениджъри.

” Доколкото Ви е известно, преминал ли е някой от служителите във Вашето училище официално обучение за справяне със спорни въпроси? Ако е така, в каква форма беше то и какъв беше резултатът?

Какви методи за обучение можете да използвате?

Докато външните курсове са най-подходящи за обучение по специфични теми, като например сексуално възпитание, методите, насърчаващи диалога и споделянето на опит, са по-ефективни за мотивиране на персонала и за придобиване на опит в справянето със спорни въпроси в училището като цяло.

От основно значение е необходимостта от създаване на система за партньорска подкрепа при преподаване и управление на спорните въпроси. При все това много от обичайните методи, използвани в професионалното развитие, се прилагат и за справяне със спорни въпроси.

Развитие на персонала: предлагани методи за обучение

- ▶ Проследяване на работата – наблюдение на колега, преподаващ определен въпрос или спорни въпроси като цяло
- ▶ Обучения – редовни срещи с опитен колега с цел обсъждане на личния напредък във връзка с преподаването на конкретни въпроси, научаване на нови идеи и т.н.
- ▶ Съвместно планиране на уроци - съвместна работа по един и същ спорен въпрос
- ▶ Изследователски групи – провеждане на срещи веднъж седмично, за да бъдат обсъдени използваните методи на преподаване
- ▶ Екипно преподаване – съвместна работа с колега за споделяне на преподаването на определен въпрос в клас
- ▶ Външни конференции и курсове – свързани със специфични проблеми или с преподаването на спорни въпроси като цяло
- ▶ Професионален диалог – обсъждане на практиката при преподаване на спорни въпроси с пряк ръководител като част от процеса на управление на изпълнението
- ▶ Участие във външни мрежи, групи за развитие или проекти – предоставяне на възможности за професионално развитие за справяне със спорни въпроси
- ▶ Персонал от напреднали специалисти – персонал, обучен да се справя със спорни въпроси и натоварен с обучението на колеги в своя отдел, факултет или учебна година.

” Според Вас кой от методите за обучение, използвани за професионално развитие във Вашето училище, би работил еднакво добре за развитие на персонала за справяне със спорни въпроси?

Как избирате най-подходящото обучение за персонала?

При избора на най-подходящото обучение за персонала трябва да бъдат взети предвид няколко фактора. Те включват уменията, които персоналят вече притежава, включително тези на ръководителя на училището и висшите ръководители; практическата област, която искате да укрепите; лични интереси на лицата и планове за кариера; всички съответни държавни заповеди или насоки. Можете също така да се ръководите от всякакви приоритети, възникнали в процеса на извършване на оценка на риска в съответната област.

Методите за събиране на доказателства за нужда от обучение на персонала включват:

- ▶ Контролни списъци за самоанализ
- ▶ Въпросници
- ▶ Лични молби
- ▶ Обсъждане с преките ръководители
- ▶ Официални интервюта за оценка или управление на изпълнението.

Който и метод да предпочетете, фокусът за учителите ще бъде върху ключовите умения и компетенции, необходими за преподаване на спорни въпроси, а за екипа на висшето ръководство - върху уменията и компетенциите, необходими за тяхното управление.

Оценка на нуждата от обучение на учителите: предлагани умения и компетенции

- ▶ Разбиране на причините за справяне със спорните въпроси
- ▶ Разбиране за това кое прави даден въпрос спорен
- ▶ Насърчаване на основните ценности
- ▶ Установяване на основни правила за дискусия
- ▶ Създаване на положителен и безопасен климат във и извън класната стая

- ▶ Избор на подходящи стратегии за преподаване и обучение
- ▶ Избягване на пристрастия
- ▶ Осъзнаване на собствените пристрастия и предположения и възможност за отстъпване от тях
- ▶ Подпомагане на отворени дискусии и дебати
- ▶ Подкрепяне на гласа на ученика
- ▶ Управление на емоционалните реакции на учениците
- ▶ Отговаряне на нечувствителни забележки
- ▶ Комуникация със и ангажиране на родители и представители на общността.

Казус: Гимназия „Гьоте“, Себниц, Германия

Гимназия „Гьоте“ е средно училище в малък град в югоизточна Германия. Интересът към дебатите като метод на преподаване нарасна след участието на един от учителите в обучителен курс по дебати, организиран от фондация „Херти“.

Дебатът е формален метод за демократично обсъждане, провеждано между две групи съгласно строги правила. Той помага на учениците да подобрят самочувствието си, да развият уменията си за критично мислене и да приемат по-сериозно спорните социални и политически въпроси.

Въз основа на този първоначален интерес училището предложи курс за повишаване на квалификацията в дискусии на целия персонал, включително на учители по немски език, точни науки и история. Методът беше официално представен на учениците в 9-ата година на обучение (13-14-годишна възраст), въпреки че някои учители започнаха по-рано с по-малко сложни упражнения през 7-та и 8-та година на обучение (11-13-годишна възраст). До 11-ата година на обучение (15-16-годишна възраст) дебатите често биват използвани във всички преподавани предмети, особено в природните и социалните науки.²⁰

” По отношение решаването на спорните въпроси в училище къде според Вас се крият силните и слабите страни на Вашия педагогически персонал?

Според Вас различават ли се нуждите от обучение на ръководители на училища и висши мениджъри във връзка с решаването на спорни въпроси от тези на педагогическия персонал? Как според Вас тези нужди могат да бъдат най-добре задоволени чрез обучение?

Откъде да започнете?

Ако желаете да осигурите възможности за професионално развитие за решаване на спорни въпроси, добър начин да започнете е с някои от учебните дейности в пакета за обучение на учители на Съвета на Европа „Живот с противоречия“²¹.

Пакетът е успешно направляван от учители от няколко европейски държави и съдържа подробна програма за обучение на учители, предназначена за използване във всички европейски държави, във всички етапи на обучение и видове училища. Той разглежда въпроси като: как личните убеждения на учителите оказват влияние върху преподаването на спорни въпроси; как да подходим към противоречивите мнения и твърдения за истината; как да защитим чувствителността на учениците; как да потушим ситуации на подстрекателство; и как да се справим с проблемите по балансиран начин, без да е необходима обширна предварителна информация.

20. Франк и Хъдълстън (2009), стр. 58-59.

21. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806948b6>.

Контролен списък с предлагани действия

Следният контролен списък предлага редица действия, които ръководителите на училища и ръководните екипи може да пожелаят да предприемат при разработването на стратегията за справяне с противоречията и преподаване на спорни въпроси в училище. Действията произтичат от деветте раздела на ръководството по-горе и проблемите и въпросите, повдигнати в него. Кой от тези действия да бъдат предприети и от кого ще зависи от конкретния училищен контекст. От никое училище не се очаква изпълнение на всички посочени действия. Същите се предлагат единствено за насочване на мисълта и подпомагане на процеса на планиране.

В контролния списък всяко действие е придружено от редица въпроси. Въпросите са включени за стимулиране на размисъл и дискусия за различните действия, дали са важни и как могат да бъдат приложени.

1. Преглед на насоките и политиките

Предлагани действия

- ▶ **Прегледайте съответното законодателство, законовите указания и задължения – например във връзка с гласа на ученика, сплотеността на общността, образованието по отношение на половете и връзките или политическата индоктринация.**
  - Как са свързани те с преподаването на спорни въпроси?
  - Подкрепят ли го или влизат в конфликт с него?
  - Помага ли преподаването на спорни въпроси при тяхното изпълнение?
- ▶ **Прегледайте съществуващите училищни политики – например относно равенството, закрилата на децата, борбата с тормоза или поведението и дисциплината.**
  - Как са свързани те с преподаването на спорни въпроси?
  - Подкрепят ли го или влизат в конфликт с него?
  - Помага ли преподаването на спорни въпроси при тяхното изпълнение?

2. Преглед на настоящата политика и практика

Предлагани действия

- ▶ **Определете въпросите, считани към момента за спорни в училище.**
  - Кой въпроси към момента учителите определят като спорни?
  - В кои учебни предмети се срещат?
  - Какво прави тези въпроси спорни?
- ▶ **Разговаряйте с учителите за опита им в преподаването на спорни въпроси.**
  - Колко уверени са учителите по отношение преподаването на спорни въпроси?
  - Какви притеснения имат?
  - Какви видове обучение или подкрепа смятат, че са им необходими?
- ▶ **Прегледайте съществуващата практика в преподаването на спорни въпроси по предмети.**
  - Как се преподават спорните въпроси?
  - Какви методи на обучение и стратегии се използват?
  - Доколко има съгласуваност между предметите?

- ▶ **Разговаряйте с учениците за техния опит в спорните въпроси в училище.**
  - Кои въпроси учениците определят като спорни?
  - Доколко удобно им е да ги обсъждат?
  - Доколко ефективни според тях са методите на учителите?
  - Какво мислят учениците, че научават при обсъждането на спорни въпроси?

- ▶ **Разговаряйте с по-широката училищна общност за спорните въпроси в училище.**
  - Кои въпроси родителите и другите заинтересовани страни определят като спорни?
  - Какви са притесненията им за това, че такива въпроси се преподават в училище?
  - Доколко безпристрастно според тях подхожда училището към тези въпроси?
  - Какво очакват или искат от училището във връзка с решаването на спорните въпроси?

- ▶ **Изяснете основните ценности на училището.**
  - Кои са основните ценности на училището?
  - Подкрепят ли преподаването на спорни въпроси или са в конфликт с него?
  - Доколко добре са разбрани в рамките на училищната общност?
  - Как се обосновават?
  - Позовават ли се изрично на демокрацията и правата на човека?

- ▶ **Разговаряйте с учители, ученици и широката училищна общност за качеството на учебната среда в училището.**
  - Каква е атмосферата в училището?
  - Доколко различните групи са свързани помежду си?
  - Смесват ли се?
  - Чувстват ли учениците, че могат да говорят открито за различията си?
  - Цени ли се многообразието или се разглежда като заплаха?

- ▶ **Разговаряйте с учениците по въпросите на гласа на ученика в училище.**
  - Чувстват ли учениците, че имат думата в управлението на училището?
  - Чувстват ли, че гласът им се зачита?
  - В какви решения вземат участие?
  - Имат ли свой собствен орган за вземане на решения?
  - Чувстват ли, че могат да променят училището?

3. Разработване на политика

Предлагани действия

- ▶ **Работете с персонала за изготвянето на съгласувана обосновка за преподаване на спорни въпроси.**
  - Какво прави един въпрос спорен?
  - Защо да преподаваме спорни въпроси?
  - Каква е ролята на учителя?

- ▶ **Работете с ръководителите по предмети и съставете списък с примери за спорни въпроси по всеки предмет.**
  - Къде могат да се появят конфликти на мнения или ценности?
  - Къде намирате доказателства за многообразие - религиозно, културно, политическо или друго?
  - По кои въпроси е възможно да се вземат предвид повече гледни точки?

- ▶ **Работете с ръководители на отдели или ръководители на степени, учители и ученици за разработването на ефективни и ангажиращи подходи за преподаване и учене.**
  - Какви са различните роли, които могат да поемат учителите?
  - Какви умения са необходими за стимулиране и управление на ефективни дискусии?
  - Как учителите могат да насърчават учениците да съпреживяват гледните точки на другите?

- Как могат да въвеждат теми по балансиран начин?
  - Как могат да се справят със сложни проблеми или при липса на достатъчно предварителни познания по даден проблем?
- ▶ **Определете начин за надзор на преподаването на спорни въпроси по предмети.**
- Какви са предимствата от назначаването на дадено лице за „координатор“ или „наставник“?
  - Какви умения се изискват от такъв човек?
  - Какви отговорности би имал той?
  - По-ефективно ли би било да има екип?
  - Ако е така, как трябва да бъде избран екипът?
  - Как биха си поделили отговорностите в него?
- ▶ **Преглед на процедурите за управление на риска.**
- Кое е вероятното най-уязвимо място на училището?
  - Може ли да бъде осъществена бърза връзка с родителите в случай на необходимост?
  - Какви са процедурите за работа с медиите, включително социалните медии?
  - Имате ли подходяща за медиите обосновка за преподаване на спорни въпроси?
  - Знае ли всеки какво да прави, за да защити и подкрепи учениците в случай на външно събитие или проблем, оказващи влияние върху училищната общност?

4. Планиране на действия

Предлагани действия

- ▶ **Определете съществуващите силни страни в преподаването на спорни въпроси.**
- Каква добра практика вече съществува?
  - Как може да бъде надградена?
  - Какви видове експертиза съществуват сред персонала?
  - Как може да бъде използвана?
- ▶ **Определете областите за развитие.**
- Колко подкрепяща е учебната среда в училище?
  - Как се прилага учебната програма?
  - Доколко добре е разбрана обосновката за преподаване на спорни въпроси?
  - Доколко ефективни са педагогическите методи, използвани от персонала?
  - Доколко последователно е преподаването по различните предмети?
  - Доколко ефективен е гласът на ученика?
  - Достатъчни ли са процедурите за управление на риска?
  - Доколко родителите разбират и подкрепят подхода на училището към спорните въпроси?
  - Лесен ли е достъпът до лично ръководство и / или подкрепа, в случай че учителите или учениците имат нужда от това?
- ▶ **Определете нуждите от обучение на персонала.**
- Колко добре учителите разбират обосновката за преподаване на спорни въпроси?
  - Доколко удобна е ролята им в класната стая?
  - Доколко умеят да подпомагат дискусиите, да използват ефективни въпроси, да управляват емоциите на учениците и т.н.?
  - Доколко добри са в определянето на спорните въпроси по своя предмет?
  - Доколко уверени са при справяне с противоречия извън класната стая, например в коридорите и зоните за игра?
- ▶ **Определете изискванията за ресурсите.**
- Какви видове учебни материали са необходими?
  - Възможно ли е външно улесняване или подкрепа например от местните власти или държавни агенции, НПО, университети или други училища?

- ▶ **Разработете план за действие.**
  - Какви резултати бихте искали да постигнете?
  - Какви методи ще използвате?
  - Какъв е срокът за изпълнение?
  - Кои са ключовите лица и какви ще бъдат техните роли?

5. Наблюдение и оценка

Предлагани действия

- ▶ **Определете критериите за успех.**
  - Как ще разберете дали плановете Ви за справяне със спорни въпроси са правилни?
  - Какви резултати бихте искали да постигнете? Например повече последователност в преподаването и ученето, нарастване на увереността на учителите, подобрени взаимоотношения между различните групи, по-добри постижения?
- ▶ **Установяване на процедури за наблюдение, оценка и преглед.**
  - Как ще проверите напредъка?
  - Какви методи ще използвате? Например въпросник за ученици и / или учители, тематични групи, наблюдения на уроци?
- ▶ **Определете какви доказателства ще бъдат събирани, кога ще бъдат събирани и от кого.**
  - Какви ще бъдат доказателствата, че подходът ви е успешен? Например нива на удовлетвореност на учениците и / или учителите, по-приобщаваща атмосфера, по-добри резултати от тестове или изпити?
- ▶ **Уверете се, че персоналот получава редовна обратна връзка за напредъка.**
  - Какъв вид обратна връзка ще бъде даден на персонала и в каква форма? Например устни доклади от ръководството на срещи на персонала, доклади от ръководители по предмети?

Управление на противоречията: последници за училищните ръководители и мениджъри – Обзорен документ

Увод

Цел

В днешна Европа с бързо придвижване на населението и нарастващо многообразие начинът, по който училищата се справят с противоречията и спорните въпроси, никога не е бил по-важен.

Това, което се смята за спорно в училище, варира в различните държави и се променя с течение на времето. Типичните примери за спорни въпроси в Европа днес включват: миграция; бежанци; пол и сексуалност – особено лесбийски, гей, бисексуални и трансджендър права; религиозно облекло и символи в обществения живот; екстремизъм и антитерористични стратегии; насилие върху деца; строги мерки и естество на европейското управление.

Въпреки че е изкушение за училищата да избягват тези толкова трудни въпроси, това би било грешка. Образователните ползи от преподаването на спорни въпроси са огромни. То помага на децата и младите хора да задълбочат познанията си по предмета, да развият своето аналитично и критично мислене и, като цяло, да станат по-граждански настроени. Все по-често това започва да бъде разглеждано и като средство за потушаване на конфликти и заздравяване на разделението, както в училище, така и във външното общество, и като начин за развитие на общи ценности и изграждане на устойчивост на екстремизъм и рисково поведение.

За училищата вече не е опция да се преструват, че спорни въпроси не съществуват, поради следните причини:

На първо място, училищните програми никога не са лишени от стойност: те са непрекъснато отворени за възражения от групи с противоречиви ценности.

На второ място, учениците винаги задават спонтанни въпроси.

На трето място, децата и младежите виждат и четат за спорните въпроси в медиите, включително социалните медии (използвайки мобилни телефони, таблети, компютри и т.н.). Много от тях имат пряк опит от въздействието на тези въпроси върху ежедневието им.

Приемането на противоречията и спорните въпроси повдига важни въпроси за училищата - не само относно методите на преподаване и подходите в класната стая, но и относно лидерството и управлението: например, във връзка с разработването на политики, планирането на учебната програма, обучението, подкрепата на учителите, контрола на качеството и тревогите на родителите.

Настоящият документ разглежда само някои от тези въпроси от гледна точка на ръководителите на училища и висшите мениджъри и предоставя кратка теоретична основа на ръководството за самоанализ.

Основа

Обзорният документ е разработен чрез Схемата за пилотни проекти „Права на човека и демокрация в действие“, организирана съвместно от Съвета на Европа и Европейската комисия. С ръководството за самоанализ и пакета за обучение на учители „Живот с противоречия“ той представлява изчерпателен ресурс за професионално развитие, подкрепящ всички аспекти на работата на училището в тази област.

Ресурсът трябва да бъде разглеждан като популяризиране на основните ценности на Съвета на Европа – демокрация, права на човека и върховенство на закона – и концепцията за образованието като защита срещу социалните злини като екстремизъм и радикализация на младежта, ксенофобия и антисемитизъм, насилие и реч на омразата, намаляващо доверие в политиката и политиците и негативни ефекти от строгите мерки.

Той е проектиран и направляван от представители на държави от всички краища на Европа, участвали в пилотния проект.

Контекст

Обществената загриженост, възникнала след редица широко известни инциденти на насилие и обществени безредици в някои европейски страни, се комбинира с ново мислене в образованието за демокрация и права на човека, за да изведе справянето със спорни въпроси в училищата като въпрос на спешна нужда от образование.

На първо място инциденти като бунтовете в Лондон и убийствата от омраза в Норвегия през 2011 г., атаката на „Шарли Ебдо“ и масовите престрелки в Париж през 2015 г., самоубийствените атентати в Белгия и атаката в Ница през 2016 г., както и последиците от разгръщането в цяла Европа на кризата с бежанците в Северна Африка и Близкия изток, предизвикаха мащабен преглед на ролята на училищата в моралното и гражданското развитие на младите хора - императив, намерил отзвук в цяла Европа.

На второ място, европейската политика в областта на образованието за демокрация и права на човека премина от разчитане на учебни упражнения и теоретични знания към акцентирание върху активното участие и включване и ангажирането с проблемите на „реалния живот“. Все по-широк е консенсусът, че демократичното гражданство, зачитането на правата на човека и межкултурното разбиране се научават по-ефективно чрез „практика“, отколкото чрез трупане на факти. Съответно учебните програми за образование за демократично гражданство и образование за правата на човека в цяла Европа бяха отворени за нови, непредсказуеми и противоречиви типове учебно съдържание.

Отварянето на учебната програма за спорни и трудни въпроси поставя редица въпроси пред училищата. На първо място, това са въпросите за методите на преподаване и подходите в класната стая. Въпроси от този характер и как на тях може да бъде отговорено най-добре са разгледани в пакета за обучение на учители „Живот с противоречия“ (Кер и Хъдълстън, 2015).

В настоящия контекст обаче това повдига и въпроси за училищното ръководство и управление - например как да:

- ▶ насърчавате персонала да поема и да се чувства комфортно да преподава спорни въпроси по предметите от цялата учебна програма
- ▶ подпомагате персонала в класната стая и при взаимодействието им с родителите
- ▶ осигурявате достъп на персонала до обучението, което им е необходимо, за да могат да се справят с трудните въпроси сигурно и чувствително
- ▶ създавате възможности за обсъждане на спорни въпроси както извън, така и в класната стая; например на събрания, ученически съвети, ученически парламенти, в дискуссионни групи
- ▶ развивате и поддържате качеството на преподаване и последователността на подхода в училището
- ▶ създавате подкрепящ училищен дух и култура
- ▶ се справяте с тревогите на родителите и другите заинтересовани страни, включително медиите.

Преглед на литературата

През последните три или четири десетилетия се наблюдава бавен, но постоянен растеж в литературата, разглеждаща преподаването на спорни въпроси като основен елемент в образованието за демократично гражданство и права на човека, като в същото време биват подчертани значителните предизвикателства, пред които се изправят учителите при решаване на такива въпроси в клас.

Тази литература включва автори и редактирани томове, например, Берг и сътр., 2003; Клер и Холдън, 2007; Кауън и Майтълс, 2012; Хес, 2009; Страдлинг и сътр., 1984), статии в списания например, Аштън и Уотсън, 1998; Кларк, 1992; Диърдън, 1981; Кели, 1986; Соли, 1996; Уилкинс 2003) и редица практически насоки и онлайн ресурси за учители (например Хъдълстън и Кер, 2006; CitizED, 2004; Фондация „Гражданство“, 2004; Кларк, 2001; Кромби и Роу, 2009; Комисия за професионално образование на град Дъблин, 2012; Фиен, 2005; Оксфам, 2006; Ричардсън, 2011).

Определение за „спорни въпроси“

Терминът „спорен въпрос“ се използва по различен начин на различните места. Разликите обаче не са значителни. Те представляват различни вариации на един и същ общ набор от теми, а не коренно различни основни концепции.

Могат да бъдат определени като въпроси, които „предизвикват силни чувства и разделят мненията в общностите и обществото“.

Обикновено спорните въпроси се описват като спорове или проблеми, които са актуални, пораждаат силни емоции, генерират противоречиви обяснения и решения, основани на алтернативни убеждения или ценности или противоречиви интереси и при които, като резултат, съществува тенденция за разделяне на обществото. Такива въпроси често са много сложни и не могат да бъдат решени само чрез събиране на доказателства.

Потенциалът на спорните въпроси обаче може да предизвика силни емоции както в класната стая, така и извън нея, което често се счита за най-голямо предизвикателство в училищата. За много коментатори определящата характеристика на един спорен въпрос е неговата политическа чувствителност. Под това се разбира склонността му да предизвиква обществено подозрение, гняв или безпокойство - сред ученици, родители, училищни служители, религиозни и общински лидери, обществени власти и сред самите учители и училищния персонал.²²

Може би ще е полезно разграничаването на два вида спорни въпроси: дългогодишни проблеми като сектантското разделение и напрежението между различни групи в редица европейски държави; и скорошни проблеми като нарастващата загриженост за религиозния екстремизъм, насилието и индоктринацията и радикализацията на младите европейци или нарастването на кибертормоза и кражбите на самоличност онлайн.

И двата вида предлагат подобни предизвикателства за учителите, но с различни акценти. При дългогодишните проблеми предизвикателството пред училищата се състои в това да подхождат отново към проблема и да намерят нещо ново за казване, без допълнително да отчуждават определени групи или индивиди. При съвсем скорошните проблеми предизвикателството се състои в това как да се отговори на спонтанната дискусия на учениците, как да се намери надеждна информация по темата и да се определи позицията, която учителите трябва да заемат по нея.

Тъй като нагласите се променят и обстоятелствата се различават, това, което се счита за спорно в даден момент, може да изглежда относително безобидно в друг, а онова, което е спорно на едно място, може да не е такова на друго. Идеята за финансирано от държавата здравеопазване е особено спорна например в Съединените американски щати, но едва ли в цяла Европа.²³ Въпросите на сексуалната ориентация и религиозните различия могат да бъдат разглеждани доста лесно в някои европейски държави, докато в други това е по-трудно. По същия начин това, което се смята за спорно в едно училище или дори в един клас, може да не привлече особено внимание в други.²⁴

22. Страдлинг (1984) стр. 2.

23. Хес (2009).

24. Страдлинг (1984).

Страдлинг (1984) също прави полезно разграничение между въпроси, които са повърхностно спорни и тези, които са такива по своята същност. Първите, поне принципно, могат да бъдат разрешени чрез събиране на доказателства. Вторите произтичат от разногласия, основани на фундаментални вярвания или ценностна преценка и са много по-трудни за разрешаване.²⁵

Образователни ползи от преподаването на спорни въпроси

Страдлинг (1984) разделя образователните обосновки за преподаването на спорни въпроси на два вида: „основаващи се на резултати“ и „основаващи се на процеси“.

а. Обосновки, основаващи се на резултати

Тук проблемите се разглеждат като важни сами по себе си, било защото се отнасят до „основните социални, политически, икономически или морални проблеми на нашето време“, или са „пряко свързани с живота на учениците“.²⁶ Това е една от основните причини за преподаване на спорни въпроси, посочени в доклада на Крик, (1998) в Обединеното кралство:

„Спорните въпроси са важни сами по себе си и пропускането на информирането за тях и обсъждането им означава да оставим голяма и значителна пропаст в образователния опит на младите хора и да не успеем да ги подготвим за живота на възрастните.“²⁷

Малко по-различен аргумент е, че важно е не само да бъдат преподавани спорните въпроси, тъй като обучението ще бъде ценно само по себе си, но и да се компенсират едностранчивите и обърквачи начини, по които някои проблеми биват представяни в социалните и други форми на медии, до които децата и младежите днес имат достъп. Така Скарат и Дейвисън (2012) наблюдават:

„Еволюцията на средствата за масова информация все повече излага децата на чувствителни въпроси, които се нуждаят от демистификация и дискусия.“²⁸

Една от последните версии на този аргумент е, че преподаването на спорни въпроси предоставя на училищата възможност да представят „контра-разкази“ на екстремистките идеологии (Национален съюз на учителите, 2015). Твърди се се, че това е най-ефективно, когато учениците биват насърчавани да изградят свои собствени „контра-разкази“ (Джеймисън, 2015).

б. Обосновки, основаващи се на процеси

В обосновките, основаващи се на процеси, същността на спорните въпроси се счита за по-малко важна от учебните компетенции или гражданските нагласи и поведение, които могат да бъдат породени от тяхното ангажиране. Те включват следните:

- ▶ Свързани с учебните предмети – например разбирането, че не трябва да се страхуваме от противоречията, че те са част от живота в демокрация, способността да се обсъждат спорни въпроси по граждански и продуктивни начини, стратегии за участие в такива дискусии, осъзнаването, че нечий възглед имат значение, както и всички останали в демократичното общество.²⁹
- ▶ Междупредметни – например езикови и комуникативни умения, увереност и междуличностни умения³⁰, диалогични и мисловни умения от по-висок ред³¹, обработка на информация, аргументиране, събиране на сведения, творческо мислене и умения за оценка³².
- ▶ Гражданско поведение – например повишен политически интерес³³, продемократични ценности, по-силна политическа ангажираност³⁴, повече граждански знания, по-голям интерес

25. Страдлинг (1984), стр. 2.

26. Страдлинг (1984), стр. 3.

27. Доклад на Крик (1998), 10.4.

28. Скарат и Дейвисън (2012), стр. 38.

29. Хес (2009), стр.162.

30. Клер и Холдън (2007).

31. Вегериф (2003).

32. Ламбърт и Болдърстън (2010), стр. 142.

33. Соли (1996).

34. Хес (2009), стр. 31.

към обсъждане на обществени въпроси извън училище; по-голяма склонност у младите хора да гласуват и да участват с доброволен труд като възрастни³⁵.

Споделени ценности и устойчивост на екстремизъм

През последните години нараства интересът към това как обсъждането на съвременни проблеми може да помогне на децата и младите хора да изградят общи ценности и устойчивост на екстремизъм. В литературата могат да бъдат идентифицирани няколко различни, но свързани аспекти.

а. Демократичен диалог

Смята се, че обсъждането на актуални проблеми е добър начин да се помогне на младите хора да се научат да участват в демократичен диалог. Участието в диалог с хора, чиито ценности и начини на живот противоречат на собствените ни, е съществена част от демократичния процес и основополагаща за изграждането на общи ценности в обществото. Развитието на дискусийни умения на учениците, по-специално във връзка с „чувствителни, спорни въпроси“, се определя като важна учителска компетенция в ръководството на Съвета на Европа за учителските компетенции за образование за демократично гражданство и права на човека.

б. Социална сплотеност

Акцентът се поставя върху използването на преподаването на спорни въпроси като инструмент за задълбочаване на социалната сплотеност и противодействие на силите на разделение в обществото (Браун и сътр. 2012; Грос и Дейвис, 2015). Образованието се разглежда като „мощно оръжие срещу екстремизма, опитващ се да подчертае разделението и различията между индивидите и общностите и използващ страховете, основани на невежество или предразсъдъци“.³⁶ Официалните насоки за училищата в Англия например подчертават ролята на преподаването на спорните въпроси в „оспорването на екстремистките разкази“, „насърчаването на човешките права“ и „изграждането на силни, безопасни и сплотени общности“.³⁷ Училищата биват насърчавани да предоставят на своите ученици възможности да „разбират, да се срещат и да се свързват с хора от различни религии, култури и социален произход по начини, насърчаващи общите ценности, като същевременно признават многообразието в общностите“.³⁸ Факторите, идентифицирани като насърчаващи социалната сплотеност, включват педагогика в класната стая и демократична училищна среда (Шуайб, 2012).

в. „Безопасни пространства“

Изследванията за ефективността на различните подходи за изграждане на устойчивост на екстремизъм показват, че създаването на „безопасни пространства“ за обсъждане на спорни въпроси е:

„жизненоважна характеристика на всеки метод на обучение или интервенция, целяща да изгради устойчивост на екстремизъм“.³⁹

„Безопасно пространство“ е нещо повече от физическо пространство, в което учениците са предпазени от вреди. То е:

„среда, в която практикуващи и участници могат да водят богати и смислени дискусии по спорни въпроси и в която младите хора се чувстват в безопасност при обсъждането на такива въпроси“.⁴⁰

„Безопасно пространство“ в този смисъл означава да се гарантира, че младите хора се чувстват способни да изразят своите възгледи, независимо какви са те или как хората могат да реагират; че могат да задават въпроси, без да се притесняват дали ще бъдат „глупави“ или „грешни“; и че могат да кажат, когато смятат, че дадено мнение или въпрос на другите са обидни или неприемливи.

35. Доклад за гражданската мисия на училищата, цитиран от Хес (2009), стр. 28.

36. Полицията на Голям Манчестър (2010), стр. 5.

37. Агенция за квалификация и разработване на учебни програми (2010), стр.9.

38. Агенция за квалификация и разработване на учебни програми (2010), стр.10.

39. Бонел и сътр. (без дата), стр. 49.

40. Бонел и сътр. (без дата), стр. 48.

г. Класната стая като „граждански форум“

Тук идва и идеята за класната стая като „граждански форум“. В контекста на дискусиата в класната стая се твърди, че учениците трябва да бъдат третирани като равнопоставени граждани, а не само като бъдещи такива. Класната стая трябва да бъде разглеждана:

„не само като модел на граждански форум, но и като действителен форум, а дискусиите за гражданството не само като „разговори“, но и като форма на активно гражданство сами по себе.“⁴¹

д. Подкрепящ училищен дух и култура

Отдавна е прието, че учениците се учат не само от това, което им бива преподавано гласно в класната стая, но и негласно от това, което преживяват в ежедневието на училището. Следователно гражданското образование ще бъде най-ефективно, когато се провежда в училища, демонстриращи модели на демократични ценности и ценности за правата на човека и вграждащи ги в ежедневието. По същия начин дискусиите на учениците по съвременни проблеми ще бъдат най-ефективни в училищата, които моделират ценностите на демократичния диалог и колективното решаване на проблеми в своя подход към ежедневно вземане на решения. Това предпоставя училищен дух, който „поддържа високи стандарти за справедливост и зачитане на правата на човека и в който всички участващи биват ценени еднакво и насърчавани да вземат активно участие в живота на училището“⁴².

Липса на подкрепа за ръководителите на училища и мениджърите

Макар да е ясно, че последици от разглеждането на спорни въпроси в училище са много и мащабни и имат важни последици за училищното ръководство и управление - с много малки изключения (например Пиърпойнт (2014), Съвет за учебната програма, изпитите и оценяването (без дата)), тези обширни проблеми са напълно пренебрегнати от коментаторите и изследователите. По-голямата част от литературата се занимава единствено с педагозите в класната стая и почти изцяло игнорира ролята на ръководителите на училища и висшите мениджъри.

Липсват актуални практически обучения и подкрепа за ръководителите на училища и висшите мениджъри за управление на противоречията и спорните въпроси в училище. Малкото, което реално съществува, остарява бързо.

Необходимостта да се запълни тази празнина се подсилва допълнително от резултатите от пилотния проект за учители „Живот с противоречия“. Пилотният проект подчертава решаващата роля на ръководителите на училища и висшите мениджъри при задаването на тона за това как се разглеждат спорните въпроси в училищата и за необходимостта от актуално обучение и подкрепа (Кер и Хъдълстън, 2015).

Тази роля, и по-специално, нуждата от общоучилищен подход ще разгледаме сега.

Общоучилищен подход

Общоучилищният подход към спорните въпроси предполага повече от еднократно събитие или набор от инициативи за обучение - макар че може да включва и двете. Той означава работа с ученици, родители, персонал и цялата общност, за да бъде осигурена солидна основа, върху която да се внедряват систематично разработки и подобрения в областта.

Защо е необходим такъв подход?

► Визия

За да бъде приет сериозно, учителският персонал трябва да бъде убеден в образователните ползи от преподаването на спорни въпроси.

41. Хъдълстън и Роу (2015), стр. 96.

42. Хъдълстън и Кер (2006), стр.82.

► **Обучение**

За да могат да се справят със спорните въпроси сигурно и чувствително, учителите се нуждаят от умения за подпомагане от висок клас и от вид, който обикновено не бива предоставян при първоначално обучение на учителите или последващото им професионално развитие.

► **Подкрепа**

Вземайки предвид потенциално възпламеняващия характер на някои въпроси, учителите трябва да знаят, че имат пълномощието и подкрепата на училището за това, което правят и че могат да разчитат на училището за помощ при справяне с проблеми с дисциплината или прояви на родителски притеснения, с които не могат да се справят сами.

► **Лични и професионални опасения**

За да се чувстват спокойни при преподаването на спорни въпроси, учителите се нуждаят от време, за да могат да обсъдят с други практикуващи в училището своите лични и професионални опасения - относно конкретни въпроси и как биха могли да подхождат към тях.

► **Разработване на общ подход към политиката и практиката**

За да бъде разработен общ подход към политиката и практиката по отношение на спорните въпроси, персоналът се нуждае от възможности да работи заедно и да обсъжда колективно методите и подходите.

► **Наблюдение и оценка**

За да може персоналът да подобри своята репутация и да постигне напредък в преподаването на спорни въпроси, трябва да съществува съгласуван начин за измерване на успеха и оценка на ефективността на практиката.

► **Закрила на децата, защита и благосъстояние на учениците**

Като най-склонни да изпитат затруднения или да бъдат засегнати неблагоприятно от дискусиите по спорни въпроси, уязвимите деца и ученици от малцинствени групи се нуждаят от специални грижи и надзор.

► **Училищен дух и култура**

Вземайки предвид значението на училищния дух и култура за развитието на нагласите и ценностите на учениците, училището трябва да гарантира, че зачитането на гласа на ученика и стойността на диалога се вписват в неговия дух и култура.

► **Разговаряне със заинтересованите страни**

Ако е необходимо широко обсъждане на политиката по спорните въпроси, училището трябва да може да управлява и координира участието на различните заинтересовани страни.

► **Външни отношения и връзки с обществеността**

С цел да се предотврати възникването на неоснователни страхове или притеснения относно справянето на училището със спорните въпроси сред родителите и другите заинтересовани страни училището трябва да може да реагира бързо на дезинформация или необосновани слухове, разпространявани в местната общност или в социалните или други медии.

Стратегическа роля на лидерството и управлението

Общоучилищният подход изисква стратегически подход към лидерството и управлението. Той трябва да бъде както следва:

- **Активен** – с грижа за разработване на обща визия за това как противоречията и спорните въпроси могат да бъдат решени в училището; трансформиране на тази визия в политика; запознаване с политиката на персонала и заинтересованите страни; осигуряване на обучение; надзор върху изпълнението на политиката; наблюдение на качеството на изпълнение; надзор върху прегледа на политиката и поставяне на цели за бъдещето;

- ▶ **Отзивчив** – реагиращ бързо и съпричастно на личните и професионални притеснения на учителите; нуждата на учителите и учениците от подкрепа; и притесненията или оплакванията от родители и други, или от медиите;
- ▶ **Инициативен** – търсещ начини за създаване на нови възможности за учебната програма; подкрепящ училищен дух и култура; по-добри стратегии за оценка на риска; засилена подкрепа за уязвимите и малцинствените групи; и по-добри отношения с медиите.

Връзка с другите училищни политики

Справянето с противоречията и спорните въпроси, макар и самостоятелна област на лидерство и управление, не трябва да бъде разглеждана като напълно отделна от другите области на училищната грижа, а като взаимосвързана с тях. Съществува значително припокриване между политиката по спорните въпроси и другите училищни политики; например политики за равенство между половете, борба с тормоза, благосъстояние и защита на учениците, сплотяване на общността и борба с радикализацията.

Поради това политиката по спорните въпроси трябва да бъде интегрирана в общата програма на училището и разглеждана като част от процеса на самооценка на училището и цикъла на планиране на развитието.

Заклучения

- ▶ От литературата става ясно, че образователните ползи от преподаването на спорни въпроси са значителни и широкообхватни и че включването на спорни въпроси е важно за ефективното образование за демократично гражданство и човешки права в наши дни в Европа и извън нея
- ▶ От особено значение е приносът на преподаването на спорни въпроси за изграждането на общи ценности и устойчивост на екстремизъм, както и необходимостта училищата да създават „безопасни пространства“, където учениците с различен произход и начин на живот могат да обсъждат своите притеснения открито и без страх
- ▶ Ясно е също така, че въвеждането на съвременни проблеми в класната стая повдига въпроси не само за педагогиката, но и за ролята на училищното ръководство и управление - например за това как да изградят увереност у персонала за преподаване на спорни въпроси, как да подпомогнат персонала в класната стая и във взаимодействията му с родителите, как да осигурят достъп до обучение, как да поддържат последователността на подхода в училището и как да се справят с тревогите на родителите и заинтересованите страни
- ▶ Ролята на ръководителя на училището е от решаващо значение – не само при надзора на разработването и прилагането на политиката, но и при определянето на общия тон за начина, по който се разглеждат спорните въпроси. Ръководителите на училища трябва да действат като защитници на демократичния диалог и зачитането на различията и да бъдат готови да ги моделират по свой собствен подход в управлението на училището
- ▶ Общественият характер на спорните въпроси и техният резонанс в училищната общност предполагат необходимостта от съвместен подход към разработването на политики, в който всички служители, ученици, студенти, родители и други заинтересовани страни вземат участие. Той също така предполага необходимост от съвместен подход към развитието на практиката, при който педагогическият персонал се събира, за да обсъжда въпроси и идеи и да одобрява подходи и методи
- ▶ Организирането и координирането на вземането на училищни решения по спорни въпроси на съвместна основа предполага общоучилищен подход към управлението - подход, който обединява ученици, персонал, родители и цялата общност и засяга, поне принципно, всеки аспект на работата на училището
- ▶ Общоучилищният подход изисква форма на управление, която в еднаква степен е активна (насърчава добрите практики в училището), отзивчива (реагира на ново развитие и непланирани събития) и инициативна (насърчава факторите, подкрепящи добрите практики и минимизиращи потенциалния риск)

- ▶ Развиването на увереността на персонала за сигурно и чувствително справяне със спорните въпроси е основна отговорност на ръководството. Осигуряването на качествено професионално обучение и възможности за развитие в училище е от основно значение за подобряването на училището в тази област
- ▶ Друга съществена отговорност на ръководството е да предоставя подкрепа на педагогическия персонал - включително практическа помощ при проблеми, възникващи в класната стая и около нея, или при взаимодействия с родители
- ▶ Ученето в клас не трябва да бъде разглеждано изолирано. Това, което се случва в класната стая, има ефект, добър или лош, върху училището като цяло. По същия начин духът и културата на училището оказват влияние върху това, което се случва в класната стая. Следователно развитието на подкрепящ училищен дух и култура трябва да бъде разглеждано като важен аспект на училищната политика и практика
- ▶ Спорните въпроси варират на различните места и с течение на времето. Следователно е важно политиката и практиката по спорните въпроси да бъдат гъвкави и да отчитат необходимостта от адаптиране на методите и подходите на преподаване към местните условия. По-специално трябва да бъде отдавано дължимото внимание на благосъстоянието на деца със специални образователни потребности и децата от уязвими и малцинствени групи
- ▶ Общочулищният, съвместен подход към спорните въпроси има важни последици за училищното планиране и разпределението на ресурсите – включително във връзка с разработването и прилагането на политиките, развитието и подкрепата на персонала, учебните материали и външните отношения
- ▶ Политиката и практиката по спорните въпроси не трябва да бъдат разглеждани като отделни, а като неразделна част от и допринасящи за другите области на училищната грижа, като равенството между половете, многообразието и намаляването на насилието. Разработването и преразглеждането на политиките трябва да бъдат интегрирани в годишния цикъл на самооценка и планиране на развитие на училището
- ▶ С малки изключения ролята на училищното ръководство и управление е почти изцяло игнорирана от коментаторите и изследователите. Липсва достатъчно актуално практическо обучение и подкрепа за ръководителите на училища и висшите мениджъри във връзка с планирането и управлението на преподаването на спорните въпроси. Малкото, което реално съществува, бързо остарява и се нуждае от преразглеждане. Необходимо е спешно ново обучение и / или помощни материали в тази област.

Препоръки

Въз основа на горните заключения се препоръчва следното:

- ▶ Управлението на спорните въпроси като общочулищно трябва да бъде разглеждано като приоритетна област за развитие в професионалното обучение на ръководителите на училища и мениджърите
- ▶ Трябва да бъдат създадени нови инструменти и материали за управление, които да помогнат на училищните ръководители и мениджъри да разработят стратегически подход за преподаване на спорните въпроси, подходящ за техните училища
- ▶ Една от основните цели на тези инструменти и материали трябва да бъде изграждането на общи ценности и устойчивост на екстремизъм в училищата и в по-широката училищна общност
- ▶ Като своя отправна точка те трябва да вземат понятието „безопасни пространства“ - създаването на редовни възможности в училище, позволяващи на учениците свободно и без страх да обсъждат своите възгледи за съществуващите обществени противоречия
- ▶ Те трябва да подпомагат стиловете на лидерство и управление, насърчаващи съвместния подход към изготвяне на училищната политика, включващ персонал, ученици, родители и по-широката училищна общност
- ▶ Те трябва да могат да бъдат интегрирани в съществуващия в училището цикъл на самооценка и планиране на развитието

- ▶ Тези инструменти трябва да бъдат свързани и използвани съвместно с учебните материали за учители, публикувани в пакета за професионално развитие „Живот с противоречия“
- ▶ Те трябва да бъдат приложими и достъпни за всички европейски държави-членки, както и за всички етапи на образование и видове училища.

Библиография и ресурси

- Ashton E. and Watson B. (1998), "Values education: a fresh look at procedural neutrality", *Educational Studies*, 24(2), pp.183-93.
- Berg W., Graeffe L. and Holden C. (2003), *Teaching controversial issues: a European perspective*, London Metropolitan University, London.
- Brett P., Mompont-Gaillard P. and Salema M-H. (2009), *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*, Council of Europe, Strasbourg.
- Brown et al. (2012), *Democratic citizenship in schools: teaching controversial issues, traditions and accountability*, Dunedin Academic Press, Edinburgh.
- City of Dublin Vocational Education Committee (CDVEC) (2012), *Tackling controversial issues in the citizenship classroom: a resource for citizenship education*, CDVEC Curriculum Development Unit/Professional Development Service for Teachers, Dublin.
- CitizED (2004), *Teaching controversial issues: briefing paper for trainee teachers of citizenship education teachers*, CitizED, London.
- Claire H. and Holden C. (eds) (2007), *The challenge of teaching controversial issues*, Trentham Books Ltd, Stoke-on-Trent.
- Clarke P. (1992), "Teaching controversial issues", *Green Teacher* 31, Green Teacher, Niagara Falls, New York.
- Cowan P. and Maitles H. (2012), *Teaching controversial issues in the classroom: key issues and debates*, Continuum, London.
- Crick report (1998), *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools*, Qualifications and Curriculum Authority, London.
- Dearden R. F. (1981), "Controversial issues in the curriculum", *Journal of Curriculum Studies*, 13, (1), pp. 37-44.
- Fiehn J. (2005), *Agree to disagree: citizenship and controversial issues*, Learning and Skills Development Agency, London.
- Frank S. and Huddleston T. (2009), *Schools for society: learning democracy in Europe. A handbook of ideas for action*, Alliance Publishing Trust/ Network of European Foundations, London.
- Gross Z. and Davies L. (2015), *The contested role of education in conflict and fragility*, Sense Publishers, Rotterdam.
- Hess D. E. (2009), *Controversy in the classroom: the democratic power of discussion*, Routledge, London.
- Huddleston T. and Kerr D. (2006), *Making sense of citizenship: a continuing professional development handbook*, John Murray, London.
- Huddleston T. (ed.) (2014), *Democracy in the making: good practices from five years of regional summer academies "Democracy at School and Human Rights in Action"*, Council of Europe/ European Wergeland Centre, Strasbourg.
- Huddleston T. and Rowe D. (2015), "Discussion in citizenship", in Gearon L. (ed.), *Learning to teach citizenship in the secondary school: a companion to school experience*, pp. 94-103, Taylor and Francis, Abingdon.
- Kelly T. (1986), "Discussing controversial issues: four perspectives on the teacher's role", *Theory and Research in Social Education*, 14(2), pp. 113-118.
- Kerr D. and Huddleston T. (eds) (2015), *Living with controversy: teaching controversial issues through education for democratic citizenship and human rights (EDC/HRE)*, Council of Europe, Strasbourg.
- Lambert D. and Balderstone D. (2010), *Learning to teach geography in the secondary school: a companion to school experience*, Routledge, London.
- Oxfam (2006), *Teaching Controversial Issues*, Oxfam, Oxford.

Philpott S. et al. (2013), "Controversial issues: to teach or not to teach? That is the question", Georgia Social Studies Journal, Spring 2011, 1, (1), pp. 32-44.

Scarratt E. and Davison J. (ed.) (2012), The media teacher's handbook, Routledge, Abingdon.

Shuayb M. (2012), Rethinking education for cohesion: international case studies, Palgrave Macmillan, London.

Soley M. (1996), "If it's controversial, why teach it?", Social Education, January, pp. 9-14.

Stradling R., Noctor M. and Baines B. (1984), Teaching controversial issues, Edward Arnold, London.

Wegerif R. (2003), "Reason and creativity in classroom dialogues", Language and Education, 19 (3), pp. 223-237.

Wilkins A. (2003), "Controversy in citizenship is inevitable", Citizenship News, Learning and Skills Development Agency, London.

Онлайн ресурси

Association for Citizenship Teaching (ACT) (2014), CPD Module 9, Teaching about controversial issues: www.teachingcitizenship.org.uk/resource/act-citizenship-cpd-module-9-teaching-about-controversial-issues/; CPD Module B, Controversial issues in citizenship (Primary):

www.teachingcitizenship.org.uk/resource/act-citizenship-cpd-module-b-controversial-issues-citizenship-primary/. Посетен на 29 юли 2016 г.

Bonnell J. et al. (nd), "Teaching approaches that help build resilience to extremism among young people", Office for Public Management/National Foundation for Educational Research: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182675/DFE-RR119.pdf. Посетен на 15 юли 2016.

Council for the Curriculum, "Examinations and Assessment" (nd), Teaching controversial issues at key stage 3: www.nicurriculum.org.uk. Посетен на 21 юли 2016.

Citizenship Foundation (2004), "Teaching about controversial issues": www.citizenshipfoundation.org.uk/lib_res_pdf/0118.pdf. Посетен на 17 юли 2016.

Clarke P. (2001), "Teaching controversial issues: a four-step classroom strategy for clear thinking on controversial issues": www.bced.gove.bc.ca.abed. Посетен на 18 юли 2016.

Crombie B. and Rowe D. (2009), "Dealing with the British National Party and other radical groups: guidance for schools": www.citizenshipfoundation.org.uk/lib_res_pdf/1338.pdf. Посетен на 13 юли 2016.

Department for Education (2015), "The Prevent duty – Departmental advice for schools and childcare providers": www.gov.uk/government/publications/protecting-children-from-radicalisation-the-prevent-duty, Department for Education, London. Посетен на 29 юли 2016.

Greater Manchester Police (GMP) (2010), "Teaching controversial issues to support the DfCSF toolkit on Prevent" (teacher training manual): <http://manchesterschoolsalliance.co.uk/assets/Teaching-Controversial-Issues-teacher-training-manual-.pdf>. Посетен на 22 юли 2016.

National Union of Teachers (NUT) (2015), "Education and extremism: advice for members in England and Wales": www.teachers.org.uk/files/prevent-strategy.doc. Посетен на 5 юли 2016.

Джеймисън А. (2015), "The Prevent duty: addressing extremism in the classroom": www.sec-ed.co.uk/best-practice/the-prevent-duty-addressing-extremism-in-the-classroom/. Посетен на 24 юли 2016.

Pierpoint S. (2014), "How can schools prepare for discussions of controversial issues? (Part II)": <http://learnerlog.org/socialstudies/how-can-schools-prepare-for-discussions-of-controversial-issues-part-ii/>. Посетен на 25 юли 2016.

Personal, Social, Health and Economic Education Association (2013), "Teaching 'sensitive' issues": www.pshe-association.org.uk/content.aspx?CategoryID=1173. Посетен на 30 юли 2016.

Qualifications and Curriculum Development Agency (QCDA) (2010), "Community cohesion in action: a curriculum planning guide for schools": www.globalfootprints.org/files/zones/teach/Key_GL_Documents/QCDA-communitycohesion.pdf. Посетен на 18 юли 2016.

Richardson R. (2011), "Five principles on teaching about controversial issues": www.insted.co.uk/guide.html. Посетен на 4 юли 2016.

Sales agents for publications of the Council of Europe Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: + 32 (0)2 231 04 35
Fax: + 32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
<http://www.libeurop.be>

Jean De Lannoy/DL Services
c/o Michot Warehouses
Bergense steenweg 77
Chaussée de Mons
BE-1600 SINT PIETERS LEEUW
Fax: + 32 (0)2 706 52 27
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
<http://www.jean-de-lannoy.be>

BOSNIA AND HERZEGOVINA/ BOSNIE-HERZÉGOVINE

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulića 2/V
BA-71000 SARAJEVO
Tel.: + 387 33 640 818
Fax: + 387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1
Tel.: + 1 613 745 2665
Fax: + 1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
<http://www.renoufbooks.com>

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovićeva 67
HR-21000 SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: + 420 2 424 59 204
Fax: + 420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
<http://www.suweco.cz>

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskiftet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: + 45 77 66 60 00
Fax: + 45 77 66 60 01
E-mail: reception@gad.dk
<http://www.gad.dk>

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: + 358 (0)9 121 4430
Fax: + 358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
<http://www.akateeminen.com>

FRANCE

Please contact directly /
Merci de contacter directement
Council of Europe Publishing
Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81
Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10
E-mail: publishing@coe.int
<http://book.coe.int>

Librairie Kléber
1, rue des Francs-Bourgeois
F-67000 STRASBOURG
Tel.: + 33 (0)3 88 15 78 88
Fax: + 33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
<http://www.librairie-kleber.com>

GREECE/GRÈCE

Librairie Kauffmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINAI
Tel.: + 30 210 32 55 321
Fax: + 30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
<http://www.kauffmann.gr>

HUNGARY/HONGRIE

Euro Info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: + 36 1 329 2170
Fax: + 36 1 349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
<http://www.euroinfo.hu>

ITALY/ITALIE

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel.: + 39 0556 483215
Fax: + 39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
<http://www.licosa.com>

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: + 47 2 218 8100
Fax: + 47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
<http://www.akademika.no>

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: + 48 (0)22 509 86 00
Fax: + 48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
<http://www.arspolona.com.pl>

PORTUGAL

Marka Lda
Rua dos Correeiros 61-3
PT-1100-162 LISBOA
Tel: 351 21 3224040
Fax: 351 21 3224044
E mail: apoio.clientes@marka.pt
www.marka.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul. - Office 338
RU-117342 MOSCOW
Tel.: + 7 495 739 0971
Fax: + 7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
<http://www.vesmirbooks.ru>

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16, chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: + 41 22 366 51 77
Fax: + 41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

TAIWAN

Tycoon Information Inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Fax: 886-2-8712 4747, 8712 4777
E-mail: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: + 44 (0)870 600 5522
Fax: + 44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
<http://www.tsoshop.co.uk>

UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel: + 1 914 472 4650
Fax: + 1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
<http://www.manhattanpublishing.com>

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81 - Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10 - E-mail: publishing@coe.int - Website: <http://book.coe.int>

Публикацията има за цел да затвърди управлението на спорни въпроси на общоучилищно ниво. Това ще бъде от полза за младите хора и също така ще допринесе за по-ефективно образование за демократично гражданство и образование за правата на човека (ОДГ / ОПЧ), както и за защита и укрепване на демократичните ни общности.

BUL

Съветът на Европа е водещата организация за защита на правата на човека на континента. Той има 47 държави-членки, сред които са и всички тези които членуват в Европейския съюз. Всички държави-членки на Съвета на Европа са подписали Европейската конвенция за правата на човека, договор, предназначен да защитава правата на човека, демокрацията и върховенството на закона. Европейският съд по правата на човека следи за изпълнението на Конвенцията в държавите-членки.

www.coe.int

Държавите-членки на Европейския съюз решиха да обединят своите знания, ресурси и съдби. Заедно те изградиха зона на стабилност, демокрация и устойчиво развитие, същевременно запазвайки културното многообразие, толерантността и личните свободи. Европейският съюз се ангажира да споделя своите постижения и своите ценности със страните и народите извън своите граници.

<http://europa.eu>

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE